

Rok Stergar

Ljubljanski častniški zbor med prelomom stoletja in prvo svetovno vojno

(1. del)

»častnik -a m (ā) član poveljniškega vojaškega osebja; oficir: artilerijski, generalštabni častnik; aktivni častnik / višji gasilski častnik; častnik (ljudske) milice *navt. častnik trgovske mornarice absolvent srednje ali višje pomorske šole; voj. častnik čin od podporočnika do polkovnika ali nosilec takega čina«

Slovar slovenskega knjižnega jezika

»Unser Handwerk ist das schönste und vornehmste auf dieser Welt ... denn durch unsere Hände geht die gesamte Nation...«

Rudolf Habsburški, prestolonaslednik

Uvod

O temi in stanju raziskav

Častniki kot poklicna in socialna skupina ter njihova vključitev v življenje ljubljanskega mesta in meščanstva so tema tega razpravljanja.¹ Tovrstne raziskave so tudi v svetovnem zgodovinopisju sorazmerno nove. Ker je vojaštvo imelo veliko vlogo v zgodovini, sicer sega popisovanje bitk in vojskovodij ali posameznih enot kar v same začetke historiografije. Že veliki Grk Tukidides je svojo *Peloponeško vojno* začel z besedami: »Tukidides, atenski državljani, je opisal vojno Peloponežanov in Atencev. Povedati hoče, kako so se med seboj bojevali.«² Kljub temu se je zanimanje vojaškega zgodovinopisja šele v zadnjih dveh desetletjih začelo usmerjati tudi v raziskave častniškega zbora ali vojakov kot posebne družbene (ali poklicne) skupine.³

Ali je razlog, kot meni István Deák, deloma tudi v tem, da: »Historiker und Intellektuelle sich im allgemeinen nur ustern mit einer Gruppe beschäftigen, die für sich nichts anderes darstellt als einen Haufen rauher Kerle,«⁴ prepuščam v presojo bralcu. Resnično pa je njega dni ideal evropskih razumnikov Erazem Rotterdamski zapisal: »Toda v vojski ima, pravijo, važno vlogo razum. Pri generalih nemara res, ne rečem, da ne, toda ta razum je vojaški, ne filozofski; drugače pa opravljajo to preslavno obrt zajédavci, zvodniki, razbojniki, morilci,

¹ Razprava je dopolnjen tekst diplomske naloge. Za pomoč pri nastajanju se želim na prvem mestu zahvaliti mentorju izr.prof.dr. Janezu Cvirnu. Zahvaljujem se Avstrijskemu inštitutu za vzhodno in jugovzhodno Evropo, ki mi je s štipendijo omogočil bivanje in raziskovanje na Dunaju. Hvala tudi Knafljevi ustanovi, ki mi je pomagala z dvotedensko štipendijo.

² Tukidides, *Peloponeška vojna*, Ljubljana 1958, str. 19 (prevedel Janez Fašalek).

³ Prim. Gerwin Müller, *Heiratsvorschriften und Heiratsverhalten im altösterreichischen Offizierskorps*, neobjavljena disertacija, Wien 1980, str. 2-5.

⁴ István Deák, *Der k.(u.)k. Offizier 1848-1918*, (2. izboljšana izdaja) Wien-Köln-Weimar 1995, str. 17. Dalje zapiše: »Sozialhistoriker beschäftigen sich eher mit Arbeitern, Bauern, Mägden, Prostituierten oder Sklaven als mit einer Elitegruppe wie dem Offizierskorps.« (prav tam).

kmetavsi, bedaki, bankrotniki in podobna sodrga, ne pa filozofi, ki presedavajo noči nad bukvami.«⁵

Nemški zgodovinar Hermann Rumschöttel je pred dobrima dvema desetletjema v uvodu o svojem delu o bavarskem častniškem zboru zapisal nekaj besed, ki so še danes lahko vodilo za sodobne raziskave te tematike: »*Die vorliegende Arbeit will weder ein Nachschlagewerk ... noch eine chronologische Darstellung der inneren Entwicklung dieser militärischen und gesellschaftlichen Institution sein. Sie ist vielmehr eine militärgeschichtliche Teilstudie im Rahmen der Gesellschaftsgeschichte ...*«⁶

Slovensko zgodovino pisje se z raziskavami častniškega zbora menda sploh še ni srečalo. V pregledih slovenske zgodovine 19. stoletja o tej problematiki ni niti besede in tudi sicer je vojaški zgodovini praviloma namenjenih le nekaj stavkov, kar za sinteze niti ni presenetljivo.⁷ Dosti bolje pa žal ni niti v pregledu *Vojna in vojaška zgodovina Slovencev* Janeza J. Švajncerja,⁸ medtem ko je knjiga *Slovenci v vojnah* novinarja Rogerja Gogale komaj vredna omembe.⁹ Posamezne podatke sicer najdemo tu in tam, a bera je bolj skromna. Specialne literature o naši temi pa v nacionalni historiografiji sploh ni! Še najbližje tovrstni literaturi je nekaj razprav o razvpitih septembrskih dogodkih 1908. A tudi tu se avtorji v glavnem omejujejo na popis dogodkov in političnih posledic ter prav malo pišejo o odnosu do vojaštva in častnikov.¹⁰

Seveda sem se ob tem, da se v delu ukvarjam z Ljubljano, neizogibno moral podrobneje seznaniti z zgodovino mesta na prelomu stoletja. Žal še vedno nimamo monografske obdelave ljubljanske zgodovine, tako da je to bilo precej zamudno. V številnih razpravah sem našel mnogo zanimivih podatkov, ki jih je bilo treba počasi sestavljati v mozaik. Posebej moram omeniti knjigo Dragana Matića o kulturnem in družabnem življenju v Ljubljani med prvo svetovno vojno, ki mi je bila v veliko pomoč.¹¹ Nekaj uporabnih drobcev o meščanstvu prinaša tudi *Oris družabnega življenja v Ljubljani od začetka dvajsetega stoletja do druge svetovne vojne* Damjana Ovsca.¹²

Med razloge, ki so zavirali obravnavo zgodovine častniškega zbora pri nas, verjetno lahko prištejemo tudi nepopularnost pisanja o častnikih razpadle monarhije. Zanimivo je, da v vrsti spominov na tiste čase najdemo le redke omembe avstro-ogrskih častnikov. Vendar piscem ne želim očitati namernega zamolčevanja – kot v času pisanja nekurantna in obrobna tema, so oficirji pač izginjali iz spomina piscev. Videli pa bomo, da so častniki igrali precejšnjo vlogo v družabnem, kulturnem in končno tudi političnem življenju monarhije in seveda tudi Kranjske ter Ljubljane.

⁵ Erazem Rotterdamski, *Hvalnica norosti*, Zbirka Svetovni klasiki (6. knjiga), Ljubljana 1991, poglavje 23, str. 42.

⁶ Hermann Rumschöttel, *Das bayrische Offizierkorps 1866–1914*, Beiträge zu einer historischen Struktur-analyse Bayerns im Industriezeitalter (Band 9), Berlin 1973, str. 7.

⁷ Prim. Ferdo Gestrin, Vasilij Melik, *Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918*, Ljubljana 1966, *Zgodovina Slovencev*, Ljubljana 1979 in Janko Prunk, *Slovenski narodni vzpon. Narodna politika (1768–1992)*, Ljubljana 1992.

⁸ Janez J. Švajncer, *Vojna in vojaška zgodovina Slovencev*, Ljubljana 1992.

⁹ Roger Gogala, *Slovenci v vojnah 593–1918*, Ljubljana 1992.

¹⁰ Prim. Marjan Matjašič, *Stališče vojaških oblasti do nemirov septembra 1908 v Ljubljani*, Kronika, letnik 32/1984, št. 1, str. 28–35 in Ivan Hribar, *Moji spomini*, I. del, (2. izdaja) Ljubljana 1983, str. 320–333.

¹¹ Dragan Matić, *Kulturni utrip Ljubljane med prvo svetovno vojno. Kulturne in družabne prireditve v sezonah 1913/14 – 1917/18*, Gradivo in razprave 15, Ljubljana 1995. Zame je bila predvsem zanimiva zadnja mirnodobna sezona 1913/14.

¹² Damjan [J.] Ovsec, *Oris družabnega življenja v Ljubljani od začetka dvajsetega stoletja do druge svetovne vojne*, Idrija 1979.

Nekaj o virih in literaturi

Temeljni vir za obravnavo naslovne teme so *Qualifikationslisten* – neke vrste častniške personalne mape, ki jih hrani dunajski *Kriegsarchiv*. V njih je avstrijska vojska zabeležila bitje in žitje svojih častnikov in so tako neprecenljiv vir za raziskave s tega področja.¹³ Podatki iz omenjenega vira pomenijo pomemben del pričujočega dela. Med listi *Qualifikationslisten* mnogokrat najdemo še spričevala vojaških šol, poročila o dopustih, bolniškem staležu, rezultate rednega strelskega preverjanja in drugo, kar vse običajno ne sodi mednje, a nam pomaga sestavljati mozaik.

Da pa se sploh lahko lotimo dela s *Qualifikationslisten*, ki so v arhivu urejene abecedno, moramo vedeti, kateri častniki nas zanimajo. Tu so nepogrešljivi vir vojaški šematizmi – tako domobranski (*k.k. Landwehr*)¹⁴ kot tisti skupne vojske (*k.u.k. Heer*).¹⁵ Avstrijska vojaška birokracija je z vsakoletnim izdajanjem teh šematizmov raziskovalcem napravila veliko uslugo. V njeno zapuščino pa spada tudi obsežni statistični priročnik *Militärstatistisches Jahrbuch*,¹⁶ ki je izhajal od leta 1870 do leta 1911. Ta je prav tako nepogrešljiv pripomoček.

Mnogo podatkov izvira tudi iz osebnih zapuščin, ki jih hrani *Kriegsarchiv*.¹⁷ Poleg številnih drobnih, pa pomembnih malenkosti, so najdragocenejši spominski zapisi častnikov, ki so služili v Ljubljani.¹⁸ Verjetno bi natančnejši pregled prinesel še več relevantnega materiala, a omejen čas mi tega pač ni dopuščal. Žal je fond dokumentov vojnih sodišč (*Militärgerichtssarchiv*) »*nur eingeschränkt benutzbar*,«¹⁹ torej neuporaben – vsaj tako trdijo v arhivu. István Deák ga je kljub temu delno pregledal²⁰ in ko teče beseda o teh problemih, se naslanjam nanj in na nekaj sodnih dokumentov, ki so bolj slučajno zašli med *Qualifikationslisten*. Ob pregledu zbirke rokopisov (*Manuskripte*) sem našel le nekaj tipkopisov novejših člankov o častnikih avstrijske vojske in nič zame uporabnih virov.

Za odnos meščanstva do častnikov in za pregled družabnega življenja so seveda nenadomestljivi viri časniki. Pregledal sem nekatere ljubljanske dnevnike (*Slovenski narod*, *Slovenec* in *Laibacher Zeitung*), ki so izhajali v obravnavanih letih.

Že iz doslej zapisanega je jasno, da je specialne literature o tej tematiki tudi v svetu razmeroma malo. Kljub temu imamo nekaj izvrstnih del, ki jih moram navesti – na prvem mestu odlično knjigo Istvána Deáka, ki je temeljno (in zelo temeljito) delo o habsburškem častniškem zboru.²¹ Tudi iz opomb je razvidno, da sem jo dosti uporabljal in se v mnogočem

¹³ Prim. I. Deák, *Der k.(u.)k. Offizier*, str. 33, 34.

¹⁴ *Schematismus der k.k. Landwehr und der k.k. Gendarmerie der im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder für 1900. Amtliche Ausgabe*, Wien 1899. Dalje vsi šematizmi do vključno leta 1914.

¹⁵ *Schematismus für das kaiserliche und königliche Heer und für die kaiserliche und königliche Kriegsmarine für 1900. Amtliche Ausgabe*, Wien 1899. Dalje vsi šematizmi do vključno leta 1914.

¹⁶ *Militär-Statistisches Jahrbuch für das Jahr 1897*, Wien 1898. In dalje vsi letopisi do 1911.

¹⁷ *Fond Nachlässe und Sammlungen, Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA)*. Za fond sta na voljo tako indeks kot inventar.

¹⁸ Zlasti Heinrich Wieden v. Alpenbach, *Lebensgeschichtliche Skizze*, neobjavljen rokopis (KA, Nachlaß Wieden v. Alpenbach, B/30:1) in Adolf Freih. v. Stillfried u. Rathenitz, *Erinnerungen aus meinem Leben*, neobjavljen rokopis (KA, Nachlaß Stillfried u. Rathenitz, B/862:1). O spominih kot viru za zgodovino častniškega zbora prim. I. Deák, *Der k.(u.)k. Offizier*, str. 259–268 in Silke Weggel, *Das bürgerliche Heer? Eine Studie über die k.(u.)k. Armee anhand ausgewählter Autobiographien ehemaliger k.(u.)k. Offiziere im Zeitraum von 1860–1914*, diplomsko delo, Wien 1992, str. 8–16. Kratak pregled zgodovine avstrijskih častniških avtobiografij v uvodu h komentiranemu spominom Glaise von Horstenau daje Peter Broucek (v: Peter Broucek (Hg.), *Ein General im Zwielicht. Die Erinnerungen Edmund Glaises von Horstenau* (Band 1, *K.u.k. Generalstabsoffizier und Historiker*), Wien-Köln-Graz 1980, str. 15–17).

¹⁹ Rainer Egger, Christoph Tepperberg, *Kriegsarchiv*, zloženka, Wien 1996.

²⁰ I. Deák, *Der k.(u.)k. Offizier*, str. 36.

naslanjam na njegova dognanja. Omenim naj še neobjavljeno disertacijo Korošca Ulfa Sereinigga, ki je nekaj let starejša, manj obsežna, a nadvse uporabna.²²

Kljub temu, da obravnavam partikularen problem, je bilo seveda nujno pregledati nekaj splošnih del o habsburški vojni sili. Tu naj omenim predvsem obsežno kolektivno delo *Die bewaffnete Macht*,²³ delo Gunterja E. Rothenberga *The Army of Francis Joseph*²⁴ in Johanna Christopha Allmayer-Becka ter Ericha Lessinga *Das Heer unter dem Doppeladler*,²⁵ sicer pa je tovrstne literature naravnost ogromno. Literaturo o posameznih temah navajam v sprotnih opombah.

Poleg znanstvene literature sem k obravnavi pritegnil tudi leposlovna dela, ki se dotikajo naslovne teme. Seveda je tu potrebna pazljivost, saj je subjektivnost piscev gotovo večja kot subjektivnost historikov.²⁶ Kljub temu pa mi je leposlovje marsikdaj pomagalo tam, kjer so odpovedali viri. Ti pač nič ali malo povedo o počutju posameznika, o njegovih notranjih stiskah, pa tudi o veselju in sreči večinoma molčijo. Če nam uspe pogledati skozi meglico (ali kar dimno zaveso) piščeve zlobe, sentimentalnosti, elegičnosti ali česarsizebodi, je literatura čudovit vir. Ako pa nam to ne uspe, smo si vsaj malo oddahnili od branja mnogokrat povsem uniformnih birokratskih pisnih izdelkov.

Pri leposlovnih delih opozarjam predvsem na dela pisateljev, ki so sami izkusili vojaško ali častniško življenje in imajo zato njihova pisanja deloma avtobiografski značaj. Arthurja Schnitzlerja je zaradi *Leutnanta Gustla*²⁷ obravnaval *Ehrenrat* in mu odvezl čin,²⁸ Robert Musil je svoj prvenec *Die Verwirrungen des Zöglings Törleß*²⁹ v marsičem naslonil na lastne kadetske izkušnje. Tudi Alexander Roda-Roda – danes verjetno najbolj znan po anekdoti, ko naj bi cenzorju, ki mu je 1910 prepovedal izvajanje njegovega in Karla Rösslerja³⁰ dela *Der Feldherrnhügel*, dokler bo stala Avstrija, mirno odgovoril: »Na, dann warten wir halt noch die paar Wochen«³¹ – je častnikom posvetil mnogo svojih stvaritev. S tematiko življenja

²¹ Delo je izšlo v angleščini (István Deák, *Beyond Nationalism. A Social and Political History of the Habsburg Officer Corps, 1848–1918*, New York 1990) in v nemškem prevodu (I. Deák, *Der k.(u.)k. Offizier*).

²² Ulf Sereinigg, *Das altösterreichische Offizierskorps 1868–1914. Bildung-Avancement-Sozialstruktur-Wirtschaftliche Verhältnisse*, neobjavljena disertacija, Wien 1983. Le pod črto omenjam še pregledno, a precej poljudno in anekdotično knjigo: Gerd Holler, ... *für Kaiser und Vaterland. Offizier in der alten Armee*, Wien–München 1990.

²³ Adam Wandruszka, Peter Urbanitsch (Hgg.), *Die bewaffnete Macht* (v: *Die Habsburgermonarchie 1848–1918* (Band 5), Wien 1987).

²⁴ Gunter E. Rothenberg, *The Army of Francis Joseph*, West Lafayette 1976.

²⁵ Johann Christoph Allmayer-Beck, Erich Lessing, *Das Heer unter dem Doppeladler*, München-Gütersloh-Wien 1981.

²⁶ Prim. I. Deák, *Der k.(u.)k. Offizier*, str. 257, 258.

²⁷ Arthur Schnitzler, *Leutnant Gustl* (v: Arthur Schnitzler, *Der blinde Geronimo und sein Bruder. Erzählungen 1900–1907*, Frankfurt am Main 1989). Delo je prvič izšlo 1900. Prim. razpravo Alfred Doppler, *Leutnant Gustl und Leutnant Willi Kasda. Die Leutnantgeschichten Arthur Schnitzlers* (v: Joseph P. Strelka (Hrsg.), *Im Takte des Radezkymarschs... Der Beamte und der Offizier in der österreichischen Literatur*. New Yorker Beiträge zur Österreichischen Literaturgeschichte (Band 1), Bern-Berlin-Frankfurt/M.-New York-Paris-Wien 1992, str. 241–254) in Brenda Keiser, *Deadly Dishonor. The Duel and the Honor Code in the Works of Arthur Schnitzler*, Studies in Modern German Literature (Vol. 33), Bern-Berlin-Frankfurt/M.-New York-Paris-Wien 1990.

²⁸ O tem podrobneje Hubert Mader, *Duellwesen und altösterreichisches Offiziersethos*, Studien zur Militärgeschichte, Militärwissenschaft und Konfliktforschung (Band 31), Osnabrück 1983, str. 171–173.

²⁹ Robert Musil, *Die Verwirrungen des Zöglings Törleß*, Hamburg 1959. Prva izdaja je izšla 1906. Slovenski prevod: Robert Musil, *Zablode gojenca Törlessa*, 2. izdaja, Ljubljana 1988 (prevedel Darko Dolinar).

³⁰ Pravo ime Carl Reßner.

³¹ Hans-Horst Henschen, *Alexander Roda Roda* (v: Walter Jens (Hrsg.), *Kindlers neues-literatur Lexikon, Studienausgabe*, (Band 14), München 1996, str. 221).

avstrijskih častnikov v začetku 20. stoletja se srečamo v vrsti del Josepha Rotha; najbolj znano (in prevedeno) je gotovo *Radetzkyjeva koračnica*.³² Nesmrtno delo Jaroslava Haška *Dobri vojak Švejk* je prava zakladnica častniških karakterjev.³³ Hrvaški pisec, rezervni poročnik Miroslav Krleža, pa je vojaštvo obdelal v petih zgodbah, zbranih v zbirki *Hrvatski bog Mars*.³⁴ Kdor pozna vsaj katero izmed teh del, tega ni potrebno še enkrat opozarjati, da je pri njihovi uporabi v prozaične zgodovinopisne namene potrebno biti previden.

Seveda se nobeno izmed navedenih del ne dogaja v Ljubljani, a ker jih uporabljam bolj za podkrepitev in poglobitev dognanj, ki izvirajo iz drugih virov ali literature, to ni usodno. Slovenska literarna ustvarjalnost pa žal ne ponuja kaj dosti upoštevanja vrednega gradiva s častniško tematiko. Gotovo velja omeniti pisanje Frana Maslja-Podlimbarskega, ki je iz svojih vojaških in častniških doživetij vzel snov za nekaj zgodb.³⁵ Tudi drugi (bolj ali manj znani) avtorji so spisali to in ono delo s tematiko iz častniškega življenja, še pogostejši je seveda motiv častnika, toda vsega skupaj je bore malo. Cankarjev *Gospod stotnik*³⁶ pa je res prej *podoba iz sanj* kot slika resničnosti. Nekaj slovenske literature sem pritegnil k pisanju, a vendar si ne domišljam, da je moj pregled popoln. Ampak to niti ni bil moj namen. Ob prelistavanju *Slovenskega biografskega leksikona* lahko na primer opazimo, da se je še marsikateri slovenski častnik ukvarjal z literaturo – tudi spominsko –, toda njihovi spisi so večinoma izhajali v časopisju ali v slovstvenih revijah. Žal bi zbiranje teh del bilo časovno preveč zahtevno in tudi njihova podrobna obravnava ne bi sodila v okvir tega dela.

Metoda dela

Že iz naslova dela je razvidno, da sem se časovno omejil na obdobje od preloma stoletja do prve svetovne vojne. Slednjo mejo lahko pojasnim povsem enostavno. Začetek prve vojne je bil pomembna prelomnica in je prinesel tektonske spremembe tudi v oficirski korpus – tako ljubljanski kot tisti cele monarhije.

Ljubljanski častniški zbor, kot je obstajal poprej, je z začetkom spopadov praktično izginil. Enote so odšle na fronto in v Ljubljani je ostalo le nekaj aktivnih častnikov, ki so urili pohodni bataljon za pohodnim bataljonom ali vodili dopolnilni okraj (*Ergänzungsbezirk*). In po prvem letu vojne je od korpusa avstrijskih aktivnih mimodobnih častnikov ostalo le relativno malo preživelih ali zdravih. Zaradi samomorilne *Vorwärts-mir-nach!* taktike so poveljniki vodov in čet v boj odhajali na čelu svojih mož. Do konca 1914. leta je padlo pet odstotkov vseh (aktivnih, upokojenih in rezervnih) predvojnih častnikov, celotne izgube

³² Joseph Roth, *Radetzkyjeva koračnica*, Ljubljana 1982 (prevedla Mira Miladinović) – prva nemška izdaja *Radetzky-Marsch* je izšla 1932. Pisec spremne besede Peter Vodopivec je o delu zapisal, da gre za: »*enega njegovih najlepših romanov, za epski oris propadajoče habsburške monarhije...*« in da je: »*Rothov roman ... torej imenitna analiza avstrijske družbe izpred prve svetovne vojne...*« (prav tam, str. 367).

³³ Jaroslav Hašek, *Dobri vojak Švejk med prvo svetovno vojno*, Ljubljana 1953 (slovenski prevod).

³⁴ Miroslav Krleža, *Hrvatski bog Mars*, Ljubljana 1949 (slovenski prevod). Prim. Zoran Konstantinović, *Miroslav Krleža und die österreichisch-ungarische Militärtradition* (v: Joseph P. Strelka (Hrsg.), *Im Takte des Radetzkymarschs...*, str. 309–321). V oklepaju navedeni zbornik je odlično branje o motivu c.kr. častnikov (in uradnikov) v literaturi narodov bivše Avstro-Ogrske. Slovenska književnost iz razumljivih razlogov ni upoštevana. Sam navajam le literarna dela, ki sem jih resnično prebral, zbornik pa seveda ponuja vpogled v mnogo širši spekter ustvarjalnosti.

³⁵ Najbolj izrazito v zbirki: Fran Maselj-Podlimbarski, *Pokorno javljam*, Ljubljana 1962. Za nasvete pri iskanju slovenskih del s častniško tematiko se zahvaljujem univ.doc.dr. Igorju Grdini in univ.asist. Tonetu Smoleju.

³⁶ Ivan Cankar, *Gospod stotnik* (v: Ivan Cankar, *Dela IV*, Ljubljana 1985, str. 235–238). Čeprav nima nobene dokumentarne vrednosti, morda velja omeniti še knjigo Janija Virka, *1895, potres : kronika nenadejane ljubezni*, Ljubljana 1995. V zgodbi, ki – kot pravi pisec besedila na zavihku Milan Dekleva – govori tudi o družabnem življenju »*polmeščanov, uradnikov in uboge raje*« v kranjski prestolnici, ima vlogo tudi nek artilerijski poročnik Bullow, sosed in znanec glavnega junaka.

(upoštevaje ranjene in zajete oficirje) pa so dosegle več kot tretjino častniškega zbora.³⁷ Predvojni častniški zbor je v veliki meri prenehal fizično obstajati.

Časovni začetek mojega pisanja je postavljen bolj arbitrarno. Zaradi obsežnosti snovi in ker se mi zdi, da so pri taki mikroštudiji pomembni detajli ter se je potrebno izogibati preveliki površnosti, je bilo jasno, da mi ni mogoče obdelati obdobja, daljšega od desetletja ali dveh. Prelom stoletja kot mejnik se je ponujal kar sam. Res pa je tudi, da je v tem času avstrijsko vojaštvo doživelo zadnje spremembe pred 1. svetovno vojno, ki so mu končno dale razmeroma sodobno podobo. Deák tako mejnika v razvoju vojske postavlja v leti 1897 in 1906.³⁸

Leta 1897 se je s sprejemom Badenijevih jezikovnih naredb začelo obdobje parlamentarne obstrukcije in uličnih protestov. Tudi vojsko so pretresli dogodki, ki jih je v svojih spominih tako slikovito opisal tedanji državnozbornski poslanec Fran Šuklje in ki je zanje – prav tako kot sloviti britanski zgodovinar A.J.P. Taylor – trdil, da so zapečatili usodo monarhije.³⁹ Uporaba čet proti nemškimi demonstrantom je pomenila hudo grožnjo notranji trdnosti armade, katere oficirji so bili vendar večinoma Nemci.⁴⁰ Tudi ta »nacionalni« steber monarhije so v prihodnje vse bolj ogrožali narodnostni spori, ki so pestili monarhijo. Zaradi ustavne krize, ki se je v začetku stoletja sprožila na Ogrskem, pa je šef generalštaba, general Friedrich grof Beck-Rzikowsky, pripravil celo načrt oborožene invazije v Transiljanijo – *Fall U*.⁴¹ Leto 1906 je ob vsem ostalem pomembno zaznamovala zamenjava šefa generalštaba. Generala Becka je nasledil dotedanji poveljnik 8. pehotne divizije v Innsbrucku Franz Conrad von Hötzendorf, ki je odločilno vplival na modernizacijo armade, a jo je tudi vse bolj vpletal v politiko.⁴²

Seveda pa se opisane časovne zamejitve nisem vedno držal in sem večkrat posegel tudi v čas pred obdobjem, omenjenim v naslovu, ali po njem. Pravtako se marsikdaj nisem držal niti omejitve na Ljubljano. Večkrat je za določeno problematiko premalo »ljubljanskih« virov in tako sem moral poseči širše, da bi jo lahko dovolj temeljito prikazal.

Odločiti se je bilo treba tudi, katere častnike naj zajamem v obravnavo. Omejitve na aktivne častnike je dovolj logična; rezervisti so bili pač le civilisti, ki so čin pridobili v času služenja vojaškega roka.⁴³ Prav tako sem izločil vojaško uradništvo (avditorje, vojaške zdravnike in računske častnike – *Rechnungsführer*) ter duhovništvo. V obravnavo jih pritegnem le občasno.⁴⁴ Upošteval sem tako častniške kot generalske čine, nisem pa izpustil

³⁷ I. Deák, *Der k.(u.)k. Offizier*, str. 233–235.

³⁸ I. Deák, *Der k.(u.)k. Offizier*, str. 86.

³⁹ Fran Šuklje, *Iz mojih spominov*, 2. del, (2. izdaja) Ljubljana 1995, str. 63–74; prim. Alan John Percival Taylor, *Habsburška monarhija 1809–1918 : Zgodovina avstrijskega cesarstva in Avstro-Ogrske*, Ljubljana 1956, str. 206–208.

⁴⁰ V času protestov proti jezikovnim naredbam se je čez vso mero razširilo izzivanje častnikov na dvboj. Nemškonacionalni študentje so izkoriščali dejstvo, da oficirji niso smeli odkloniti dvoboja. Ker so se častniki večinoma slabo odrezali, so v nekaterih mestih ustanovili častniške sabljaške šole. Končno pa je vojska, da bi omejila precejšnje izgube v častniškem zboru, prepovedala dvobojevanje s sabljo s študenti; častniki so se morali boriti z dvobojevalnimi pištolami, ki so jim dajale večje možnosti (I. Deák, *Der k.(u.)k. Offizier*, str. 163, 164; o častniških sabljaških klubih prim. Ferdinand Strobl von Ravelsberg, *Geschichte des k.u.k. Infanterie-Regiments Ritter von Milde Nr. 17 1674–1910*, Laibach 1911, str. 327).

⁴¹ I. Deák, *Der k.(u.)k. Offizier*, str. 86–90.

⁴² Podrobneje I. Deák, *Der k.(u.)k. Offizier*, str. 90–99.

⁴³ Prim. I. Deák, *Der k.(u.)k. Offizier*, str. 35.

⁴⁴ Tu se ne ujemam z Deákom. V svoje delo je zajel tudi vojaško uradništvo, ne pa duhovništva (prim. I. Deák, *Der k.(u.)k. Offizier*, str. 35). Sam jih nisem vključil, saj se mi zdi, da so bili v resnici bolj uradniki kot vojaki. Tudi statuti častniških ustanov jih navajajo ločeno (prim. *Statuten aller Offiziersinstitutionen des k.u.k. Infanterieregiments Albert I. König der Belgier Nr. 27*, Laibach 1912).

niti praporščakov (*Fähnrich*) oziroma kadetov. Praporščaki res (še) niso bili povsem »pravi« častniki, bili pa so častniški kandidati. To je razvidno tudi iz naziva, ki se je uporabljal do 1908 – *Cadet-Offiziersstellvertreter*. In večina jih je v razmeroma kratkem času dosegla častniške čine. V častniški zbor jih – z določenimi omejitvami pravic – uvrščajo tudi statuti oficirskih ustanov.⁴⁵ Seveda pa ne zanikam dvojnega značaja teh aspirantov na oficirsko čast, kot ga je kratko označil Haškov literarni stotnik Sagner: »Človek božji, saj še niste oficir, kadet ste. Visite v zraku med fenrihom in podoficirjem. Od tega, da bi se imenovali oficirja, ste še daleč, kakor frajtar, ki se da kje v krčmi klicati: 'gospod štabni feldvebel'.«⁴⁶ Razumljivo je, da podčastnikov nisem obravnaval. Kdor se bo lotil te teme, se bo spopadel z precejšnjim pomanjkanjem virov in historičnih raziskav.

Ker pišem o **ljubljskem** častniškem zboru, sem enakovredno upošteval častnike cislajtanskega domobranstva in avstro-ogrske skupne vojske. Ker se častniki *Landwehr* v obravnavanem času niso več bistveno razlikovali od svojih kolegov v skupni armadi,⁴⁷ kljub temu nisem izgubil možnosti primerjav svojih podatkov z uradnimi; ti so bili zbrani le za skupno vojsko. V obravnavo pa nisem pritegnil orožnikov, ki so bili sicer podrejeni vojnemu ministru, vendar niso bili vojaki.

Kot sem že omenil, izhaja velik del podatkov iz pregleda *Qualifikationslisten*. S pregledom obeh šematizmov za obravnavana leta sem dobil seznam več kot tisoč častnikov (okrog 300 domobranskih in okrog 700 skupne vojske), ki bi **lahko** služili v Ljubljani med 1900 in 1914. Ker so šematizmi urejeni po enotah (polkih, bataljonih oziroma divizionih)⁴⁸ in ker je bila večina njih nastanjena vsaj na dveh krajih (17. pešpolk naprimer v Celovcu in Ljubljani), nam šele *Qualifikationsliste* sama razkrije, ali je posamezni častnik resnično kdaj služil v Ljubljani.

Prvotni načrt, da bi pregledal *Qualifikationslisten* vseh tisoč častnikov, sem moral na Dunaju kaj hitro prilagoditi – milo rečeno počasnemu – izdajanju arhivalij v Vojnem arhivu. Odločiti sem se moral za pregled naključnega vzorca. Moj pregled je tako zajel nekako četrtino (259) častnikov s seznama; 190 jih je res služilo v Ljubljani. Tak delež pa mi kljub relativno mali absolutni številki že omogoča dovolj veliko zanesljivost statistične obravnave. Ker so nekatere *Qualifikationslisten* ohranjene le za nekaj let (zlasti usodno je leto 1907, ko se spremeni njihova oblika),⁴⁹ se mi je kak častnik, ki je sicer bil v Ljubljani, verjetno tudi izmuznil. Vendar to celotne slike ne bi smelo pomembno spremeniti. Nadaljnjih 38 *Qualifikationslisten*, ki sem jih želel pregledati, arhivisti niso našli, ali pa so se do danes že izgubile.

Tako zbrani podatki so predstavljali osnovo, ki sem jo dopolnil s pregledom ostalih – v prejšnjem poglavju navedenih – arhivskih fondov, časnikov ter leposlovja in z dognanji drugih avtorjev. V Ljubljani sem poleg časopisja pregledal le fond *Drobni tisk Knjižnice Narodnega muzeja Slovenije*, v katerem sem našel precej zanimivih malenkosti.⁵⁰ Poleg tega sem uporabil nekaj dokumentov iz fondov *Zgodovinskega arhiva Ljubljana*.

⁴⁵ Prim. *Statuten aller Offiziersinstitutionen...*

⁴⁶ J. Hašek, *Dobri vojak Švejk, Znameniti ravs* (III. knjiga), Ljubljana 1953, str. 59.

⁴⁷ Prim. I. Deák, *Der k.(u.)k. Offizier*, str. 37.

⁴⁸ Na mestu je opozorilo: divizion (*Division*) je uradna oznaka za artilerijske enote ranga bataljona in ga ne gre zamenjevati z divizijo. Uradna oznaka divizije je bila *Truppen-Division*. Sodobni slovenski prevod je bil krdelna divizija (tako npr. *Leksikon občin za Kranjsko. Izdolan po rezultatih popisa ljudstva dne 31. grudna 1900*, Dunaj 1906, str. 2).

⁴⁹ Prim. I. Deák, *Der k.(u.)k. Offizier*, str. 35.

⁵⁰ Za opozorilo na ta fond in siceršnjo pomoč pri uporabi gradiva iz knjižnice *Narodnega muzeja Slovenije* se najlepše zahvaljujem Anji Dular.

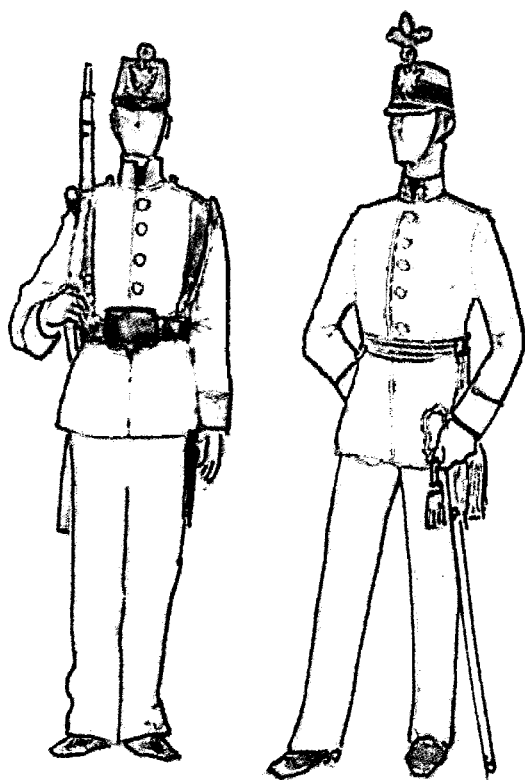
Upam, da mi je uspelo ustvariti dovolj trdno celoto. Jasno mi je, da marsikaj manjka ali ni dovolj dognano. Kljub vsemu upam, da je to delo vsaj spodbuda za nadaljnje raziskave in vodnik po prvih stopinjah. Kar sam dodajam, da se v arhivskih fondih polkov, ki so bili stacionirani v Ljubljani, in graškega 3. korpusa skoraj gotovo skrivajo podatki, relevantni za obravnavano temo. Pregled zbirke portretov (*Portraitsammlung*), ki jo prav tako hrani dunajski *Kriegsarchiv*, pa bi zanesljivo povečal slikovitost prikaza.

Naj zapišem še zadnje pojasnilo. V največji možni meri sem se izogibal razpravljanju o splošnem položaju v tistem času, o razvoju vojske in vojaštva v Avstriji pa po svetu ter o drugih splošnostih. Vse to bi bilo le povzemanje drugih, kompetentnejših avtorjev, katerih dela navajam v prejšnjem poglavju, opombah in v seznamu literature. Če se mi je zdelo, da se temu le ne morem izogniti, sem poskušal biti karseda kratek in stvaren.

Vojaško življenje

Enote v Ljubljani

Osnovna enota habsburških oboroženih sil je bil (pehotni) polk – regiment. V okviru polka je tudi potekala večina službenega življenja častnikov in sodobniki so večkrat patetično zapisali, da je častnikova domovina pravzaprav njegov polk.⁵¹ Z modernizacijo armade in njenim poenotenjem se je pomen posameznih polkov sicer bistveno zmanjšal, a so vendar še ljubosumno čuvali svoje individualne značilnosti in predprave. Nekatere izmed njih so bile prav bizarne. Častniki češkega 14. dragonskega polka so bili vsi gladko obriti, akoravno so

Slika 1. Vojak 17. IR in častnik 27. IR v paradnih uniformah (Sergej Vrišer, *Uniforme v zgodovini*, str. 14 slikovne priloge)

⁵¹I. Deák, *Der k.(u.)k. Offizier*, str. 30.

bili drugod brki obvezni, 8. dragonski polk pa je imel pravico enkrat letno marširati skozi Hofburg z razvito standarto in ob igranju trobent.⁵²

Toda to so bile slejkoprej izjeme brez stvarnega pomena; posebnosti so se pri večini regimentov skrčile le na polkovno himno in barvno oznako na ovratniku, naramnih našitkih ter zavihkih rokavov sicer enotne uniforme. Kranjski 17. pešpolk je tako imel bele (srebrne) gumbe in rdeče-rjave oznake, pripadniki 27. štajerskega pešpolka pa so zaradi cesarsko-rumene barvne oznake, ki so jo dopolnjevali rumeni (zlati) gumbi dobili nadimek »kanarčki«. Koračnica 27. regimenta je bil na primer *Gablenz-Marsch*, posvečen spomenu junaštev polka v pohodu 1864 pod poveljstvom podmaršala barona von Gablenza.⁵³

Polki so še vedno imeli svojega imetnika (*Regimentsinhaber, Oberstinhaber*), ki pa je že 1868 izgubil zadnje ostanke resnične avtoritete in je poslej imel le ceremonialno vlogo. Topniški polki, ki so imeli manj slavno zgodovino, čeprav so postajali vse bolj pomembni, pa sploh niso poznali tega položaja. So se pa topničarji od pehotnih vojakov razlikovali po rjavi barvi suknjičev z, za vse polke enakimi, rdečimi našitki. Tudi domobranski polki so se od pešpolkov skupne armade razlikovali po ščukastosivi barvi uniform, ki so povzemale kroj elitnih lovcev; pehota je sicer nosila svetlo modre uniforme.⁵⁴ Po 1908 so sive uniforme polagoma (kolikor so dopuščala proračunska sredstva) začeli uvajati v celotno vojsko.

Ko govorimo o častniškem zboru v Ljubljani, se moramo zavedati, da bi zaradi tradicionalno močne vloge polkov lahko govorili celo o več ločenih korpusih. Navezanost na polk namreč ni bila omejena le na čas službe, temveč je vplivala tudi na družabno življenje častnikov. Podrobneje pa o tem pišem v poglavju *V polku in častniškem zboru*.

Zaradi pomena polkov je, kljub temu, da se poskušam kar najbolj izogibati pisanju o organizacijski strukturi armade, vendar neizogiben kratek, sumaren pregled enot, ki so ob prelomu stoletja bile v Ljubljani.⁵⁵ Relativna večina častnikov in vojakov je pripadala graškemu 27. pešpolku (*Infanterieregiment; IR*), ki je imel v Ljubljani tri bataljone; domači 17. pešpolk je bil sicer nameščen v Celovcu, v Ljubljani pa je bil nadomestni bataljon in poveljstvo dopolnilnega okraja (*Ergänzungsbezirkscommando*). V mestu je bila celotna posadka 7. polka poljskega topništva (*Feldkanonenregiment; FKR*)⁵⁶ in kader kranjskega 7. bataljona poljskih lovcev (*Feldjägerbataillon*). Od višjih poveljstev so v kranjski prestolnici bila: poveljstvi 28. pehotne divizije (*Infanterie-Truppen-Division; ITD*) in 56. pehotne brigade (*Infanteriebrigade; Ibrig*)⁵⁷ ter malo pomembno poveljstvo mesta (*Festungs- und Platz-Commando*). Ob tem so bili v Ljubljani še: »podružno skladišče topničarskega orožja, vojaško oskrbovališče, zdravstveni oddelek št. 8, garnizijska bolnišnica št. 8, garnizijsko sodišče, 3 vojašnice, vojaško strelišče.«⁵⁸ Enote skupne vojske, ki so bile nameščene v Ljubljani, za lažje razumevanje predstavljam tudi grafično (Slika 2).

Ločeno od skupne vojske je bilo organizirano transljajtansko domobranstvo – *Landwehr*. Poveljnik armadnega 3. korpusa je bil sicer hkrati komandant graškega poveljstva domo-

⁵²I. Deák, *Der k.(u.)k. Offizier*, str. 29, 30.

⁵³Tako polkovne barve kot koračnice so zapisane v vsakoletni izdaji šematizma. Odlična kratka predstavitev razvoja avstro-ogrskih uniform je knjiga Sergeja Vrišerja, *Uniforme v zgodovini. Slovenija in sosednje dežele*, Ljubljana 1987, str. 24–32 in 14–23 slikovne priloge.

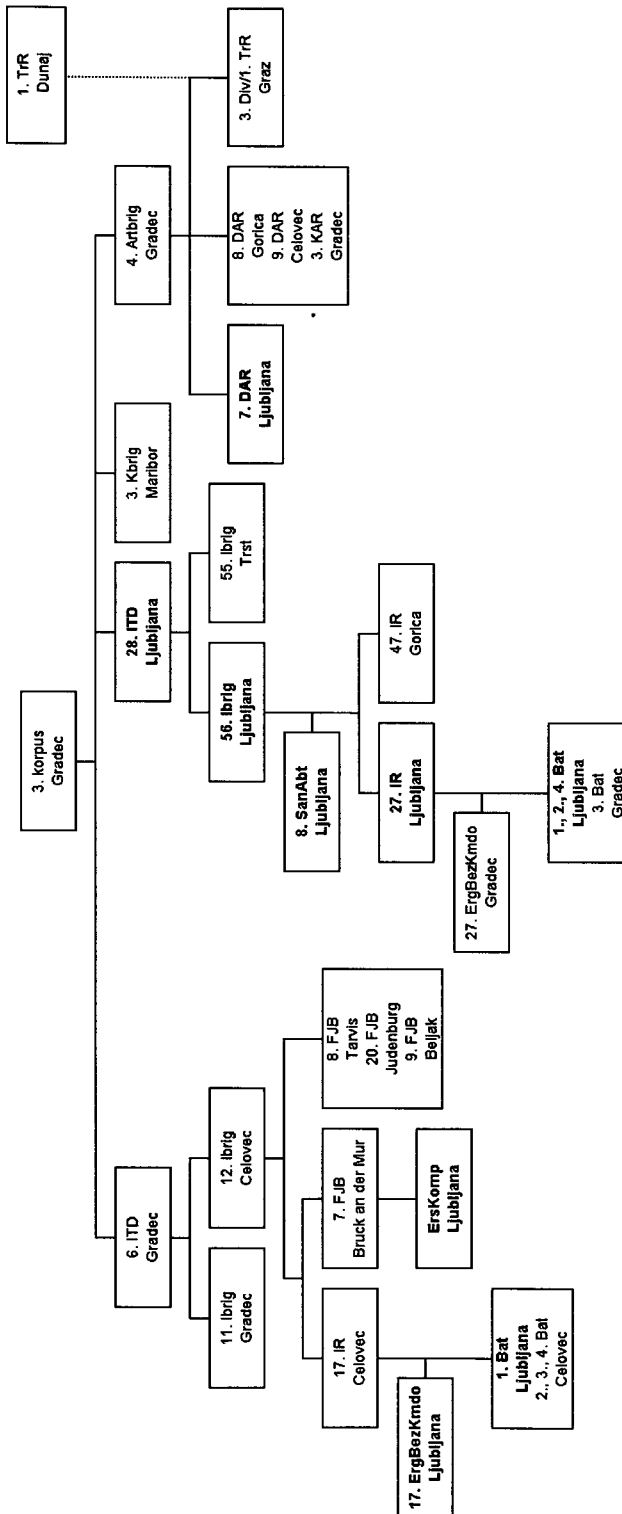
⁵⁴S. Vrišer, *Uniforme v zgodovini*, str. 25.

⁵⁵Pregleden prikaz celotnih oboroženih sil habsburške monarhije je tabela E.5. v Deákovi knjigi (I. Deák, *Der k.(u.)k. Offizier*, str. 32).

⁵⁶Do 6.4.1908 se je enota imenovala 7. divizijski artilerijski polk (*Divisionsartillerieregiment; DAR*) (*Schematismus für das k.u.k. Heer (1909)*).

⁵⁷Leta 1908 je bilo brigadno poveljstvo prestavljeno v Gorico (*Schematismus für das k.u.k. Heer (1908)*).

⁵⁸*Leksikon občin za Kranjsko*, str. 2. Da ne bi bil predolg, ne navajam, kje so bile posamezne vojašnice. O tem na primer: *Kažipot Ljubljana, Gorenjsko, Notranjsko s Postojno, Dolenjsko, Trst*, Ljubljana 1914.

Slika 2. Organizacija graškega 3. korpusa s poudarkom na enotah, nameščenih v Ljubljani (izpisano s s krepkim tiskom (Vir: Schematismus für das k.u.k. Heer (1905))

branstva, enote na nižjih ravneh pa so bile povsem ločene. V Ljubljani sta bila do 1901 dva bataljona celovškega 4. domobranskega pešpolka (*Landwehr-Infanterie Regiment; LIR*). Ta dva bataljona in nov tretji so po tem letu sestavljali nov, ljubljanski 27. domobranski pešpolk.⁵⁹ Tudi regimentu nadrejena enota – 44. domobranska pehotna divizija (*Landwehr-Infanterie Brigade; LIBrig*) je od istega leta imela svoj štab v Ljubljani. Tik pred začetkom velike vojske je bil iz Tešina v mesto prestavljen 1. bataljon 32. domobranskega pešpolka. Ljubljansko časopisje je seveda natančno spremljalo spremembe, ki so bile za mesto zelo važne zaradi številnih razlogov.⁶⁰

Le kratek čas je bilo v glavnem mestu dežele Kranjske domobransko topništvo. V letih 1907/8 je bila tam nameščena topniška baterija (*Kanonenbatterie Nr. 1/3*). V Ljubljani sta imela do reorganizacije 1901. leta sedež še 24. in 25. črnovojniško okrajno poveljstvo (*Landsturm-Bezirkscommando*), po tem pa poveljstvu 27. domobranskega dopolnilnega okraja (*Landwehr-Ergänzungs-Bezirkscommando*) in 27. črnovojniškega okraja. Od leta 1906 je bilo v Ljubljani tudi domobransko sodišče (*Landwehrgericht*).⁶¹

Leta 1911 je bil 27. domobranski pešpolk z 2. bataljonom celovškega 4. LIR preoblikovan v gorski strelski polk (pozneje 2. gorski strelski polk) in njegov 3. bataljon je bil prestavljen v Gorico.⁶² Kljub temu, da slika domobranske organizacije ni bila tako zapletena, dodajam preprost grafični prikaz stanja leta 1905 (Slika 3).

Periodične spremembe so v častniški zbor prinašali tudi obiski nadrejenih poveljnikov in redne premestitve. Poleti, v času vojaških vaj, pa se je stanje ves čas spreminjalo – prihajali so rezervisti, domače enote so odhajale na teren in v Ljubljani so se ustavljale enote, ki so bile namenjene na manevre.

Meščane so časniki o vojaških premikih redno obveščali: »**Vojaške vaje. Dne 14. t.m. pride v Ljubljano 12. brigada iz Celovca, in sicer 17. pešpolk, 8., 9. in 20. lovski bataljon, 8. topničarski polk in 4. eskadron 6. huzarskega polka. Brigada 16. t.m. odpotuje proti Turjaku. Dne 15. t.m. pride v Ljubljano 5. domobranski polk iz Trsta.**«⁶³ Prihod tako velikih enot je namreč močno razburkal tako ljubljanski častniški zbor in garnizijo kakor tudi celo mesto. Čete so v mesto prikorakale ob zvokih vojaške godbe,⁶⁴ vojaki pa so ob prostih dneh napolnili ljubljanske gostilne in skrbeli za živahno nočno življenje.

»V *Vračkotovi gostilni na sv. Petra nasipu je nastal prepir in tepež med rezervisti 17. pešpolka in domobranci. Vojaki 17. pešpolka so udrihali po domobrancih. Desetnik 17. pešpolka Ivan Gerlovič je bil na desni nogi ranjen. Velik kraval napravili so sinoči domobranci pri Lahu na Rimski cesti. Začeli so razgrajati in se pretepravati. Policija je posegla vmes in je s pomočjo orožnikov in g. stotnika Brandelna [verjetno Karl Breindl op.a.]*

⁵⁹ *Schematismus der k.k. Landwehr (1902).*

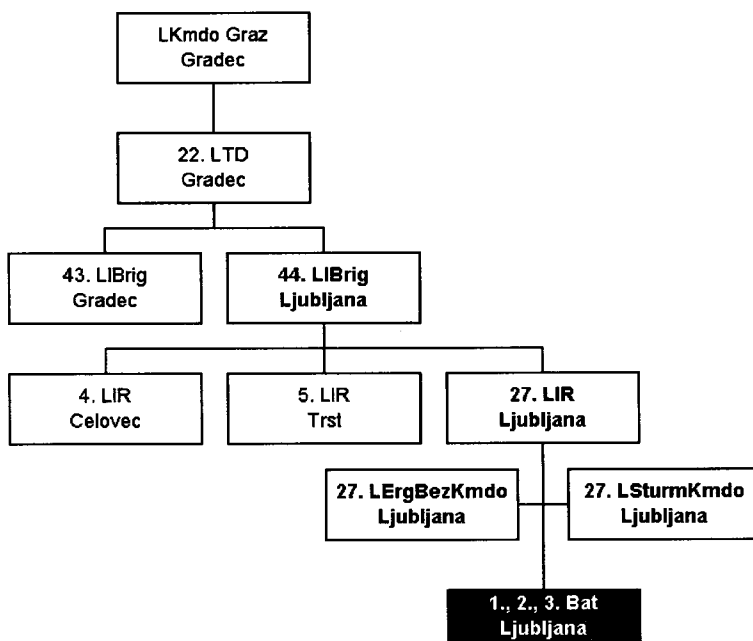
⁶⁰ »In Durchführung der Organisation der k.k. Landwehr und des Landsturmes werden in Laibach mit 1. October l. J. ein Landwehr-Infanterie-Brigade-Commando, der Stab und das erste Feldbataillon, dann der Ersatz-Bataillons-Cadre des k.k. Landwehr-Infanterieregimentes Laibach Nr. 27, ferner das Landwehr-Ergänzungs-Bezirkscommando Nr. 27 und das Landsturm-Bezirkscommando Nr. 27 zur Aufstellung gellangen, während die gegenwärtig hier befindlichen Landwehr-Infanterie-Bataillone Nr. 3 und 4 des Landwehr-Infanterieregimentes Klagenfurt als 2. und 3. Feldbataillon zum neu aufzustellenden Landwehr-Infanterieregimente eingetheilt werden.« (*Laibacher Zeitung*, 6.5.1901, Nr. 103, str. 856, 857. Prim. tudi *Laibacher Zeitung*, 5.7.1901, str. 1265).

⁶¹ *Schematismus der k.k. Landwehr (1906).*

⁶² *Schematismus der k.k. Landwehr (1911).*

⁶³ *Slovenec*, 4.8.1900, št. 177, str. 5.

⁶⁴ Tako je na primer v Ljubljano prišel domači 17. pešpolk; »*Pešpolk šte v. 17 je danes prišel v Ljubljano, ter je skozi mesto igral Parmovo koračnico 'Mladi vojaki'.*« *Slovenec*, 14.8.1900, št. 185, str. 4.

Slika 3. Organizacija 22. divizije Landwehr s poudarkom na enotah, nameščenih v Ljubljani (izpisane so s krepkim tiskom) (Vir: Schematismus der k.k. Landwehr (1905))

aretovala dva domobranca in jih oddala vojaški patroli. G. stotnik je baje na roki ranjen. Včeraj so vojaki tudi v tolpah prepevali po mestu«, je vestno poročal kronist Slovenca.⁶⁵

Ker je bil častniški zbor dobro organizirana institucija, obnašanje gostujočih častnikov v nasprotju z vojaki ni bilo povsem prepuščeno njihovi domišljiji. Med drugim je statut oficirske menze (*Offiziersmesse*) za častnike domicilnih enot, ki so prišli na vaje, predpisoval obvezno udeležbo pri skupnem oficirskem kosilu; »gegen Erlag der Tagesquote mit Bewilligung des Regimentskommandos« pa so se kosila lahko udeležili tudi častniki drugih enot.⁶⁶

Die goldene Leutnantszeit – prihod v enoto

V ljubljanske enote so seveda prihajali častniki različnih činov, ker moderna vojska ni več dopuščala kariere znotraj enega polka. Častniki so v času aktivnega služenja zamenjali več enot, štabov ali šol.

Sicer pa so avstro-ogrski častniki začeli svojo kariero na več načinov. Tisti najboljši so prihajali s Terezijanske vojaške akademije v Dunajskem Novem mestu in z dunajske Tehnične vojaške akademije.⁶⁷ V začetku 20. stoletja sta svoji akademiji dobila še avstrijsko domobranstvo in ogrska honved. Diplomanti akademij so v enote prišli že kot poročniki in najodličnejši med njimi ter tisti z najboljšimi zvezami so lahko izbirali, v katerem polku

⁶⁵ Slovenec, 20.8.1900, št. 189, str. 3.

⁶⁶ Statuten aller Offiziersinstitutionen, *Offiziersmesse*, § 9, str. 113, 114.

⁶⁷ I. Deák, *Der k.(u.)k. Offizier*, str. 107.

An
den Fögling des k. k. Militär-Akademies zu Wien in Wien
Gustav Kernreich.

Slika 4. Cesarsko imenovanje za poročnika Gustava Kernreicha 17.8.1872. Qualifikationsliste Gustav Kernreich, *1852 (Qualifikationslisten, KA)

želijo začeti svojo poklicno pot.⁶⁸ Novopečeni poročniki so na cesarjev rojstni dan 18. avgusta vstopili v vojsko in po šestih tednih dopusta so se morali zglasiti v enoto. Njihovo častniško življenje se je začelo s predstavitvijo nadrejenim in starejšim kolegom, kmalu pa so opravljali tudi četno službo.⁶⁹

Druga, krajša, a za poznejšo napredovanje manj obetavna pot je bodoče častnike vodila preko številnih kadetnic (pehotna je bila tudi v Mariboru). V pehotne enote je skoraj devet desetih častnikov prišlo prav iz kadetnic.⁷⁰ Po končanem šolanju, ki je trajalo štiri leta, so

⁶⁸ I. Deák, *Der k.(u.)k. Offizier*, str. 117, 118.

⁶⁹ »Nun galt es vor allem bei der Kompagnie warm zu werden und die zahlreichen Vorgesetzten und Kameraden kennen und auseinanderhalten zu lernen. ... Bei allen Vorgesetzten musste man sich melden, bei allen höheren Kameraden dienstlich in Parade vorstellen.« (Otto v. Kiesewetter, *Aus der goldenen Leutnantszeit*, predavanje za Österreichische Kameradschaftsbund ehemaliger Angehöriger des I.R. 17 (KA, Nachlaß Kiesewetter, B/861, fol. 1)).

mladeniči dobili čin kadeta oziroma praporščaka in šele po približno enoletnem služenju so bili povišani v poročnike. Vstop kadetov v častniški zbor pa je bil odvisen od soglasja častnikov enote. Če je kateri izmed častnikov menil, da kadet zaradi karakterja, zasebnega in družabnega življenja, izbire družbe, takta, manir ali omike ni bil primeren za povišanje, je o tem po dodatnem natančnem preverjanju odločil šele divizionar.⁷¹

Položaj kadetov oziroma praporščakov v regimentu je bil slabši od položaja diplomirancev (imenovanih tudi *Neustädter*), bili so pač čisto na dnu častniške lestvice. Če so novi poročniki običajno dobili lastno skromno sobo v vojašnici, so si praporščaki delili skupno sobo. Praporščakom tudi niso dodelili oficirskega sluge – purša.⁷² Poleg tega so kadetnice veljale za šole, primerne mladeničem, ki imajo težave z učenjem; gojencem se med drugim ni bilo treba ubadati z grščino in latinščino.⁷³ »V kadetnici niso nikoli cenili prejšnje izobrazbe, kajti to aktivnim avstrijskim oficirjem večidel ne ustreza. Vojaški ideal so videli edino v soldaščini. Izobrazba poplemeniti duše, to pa pri vojakih ni potrebno. Čim bolj neotesani so oficirji, tem bolj«, je zapisal Jaroslav Hašek.⁷⁴

Zelo redko so se med poklicne častnike vključili aktivirani rezervisti, ki so kot absolventi srednjih šol odslužili enoletno prostovoljstvo.⁷⁵ Za aktiviranje so morali opraviti dodatni izpit in čakalo jih je »*Herumstolpern in fast unaussprächlichen Unteroffiziersstufen*«,⁷⁶ preden so naposled dobili čin aktivnega poročnika. Na tak način je do svojega čina prišel tudi Viktor Nowy pl. Wallersberg, najmlajši izmed treh bratov-častnikov, ki je 1905 vstopil v vojsko (27. IR) kot enoletni prostovoljec in se aktiviral dve leti pozneje.⁷⁷ Že naslednje leto pa se je Viktor Nowy zapisal v slovensko zgodovino. Septembra 1908. leta je bil namreč v vođu poročnika Richarda Mayerja, ko so vojaki v Ljubljani na nabrežju pred Kresijo streljali na demonstrante in smrtno ranili dva izmed njih.⁷⁸

Še bolj poredko so se po reformi vojske 1868 med častnike prebili podčastniki; vrh vojske se je držal odločitve, da morajo častniki imeti najmanj srednješolsko izobrazbo. Še celo med 1. svetovno vojno, ko je monarhija častnike krvavo potrebovala, so se poveljniki le redko odločili in za oficirje imenovali dokazane in izkušene podčastnike.⁷⁹

⁷⁰ I. Deák, *Der k.(u.)k. Offizier*, str. 107.

⁷¹ U. Sereinigg, *Das altösterreichische Offizierskorps 1868–1914*, str. 70, 71. V resnici se je kaj takega le redko zgodilo. Na Bavarskem (in v celi Nemčiji) pa se mnenja častnikov ni dalo zaobiti in postalo je priročen instrument za izločanje nezaželenih – na primer judov (H. Rumschötzel, *Das bayrische Offizierskorps 1866–1914*, str. 239, 240).

⁷² I. Deák, *Der k.(u.)k. Offizier*, str. 118.

⁷³ Otto v. Kiesewetter, *Der Offizier der alten österr. ung. Armee*, tipkopis (KA, Nachlaß Kiesewetter, B/861, fol. 6). Vendar Kiesewetter meni, da takega mnenja ne moremo sprejeti: »ohne weitere Begründung« (prav tam). Prim. I. Deák, *Der k.(u.)k. Offizier*, str. 110.

⁷⁴ J. Hašek, *Dobri vojak Švejk. Na fronto* (II. del), Ljubljana 1953, str. 91.

⁷⁵ I. Deák, *Der k.(u.)k. Offizier*, str. 117.

⁷⁶ O. v. Kiesewetter, *Der Offizier der alten österr. ung. Armee*, fol. 5. Izpiti so potekali med 1. in 10. aprilom in kandidati so jih lahko ponavljali le enkrat: med 1. in 10. oktobrom (U. Sereinigg, *Das altösterreichische Offizierskorps 1868–1914*, str. 72 v op. 15).

⁷⁷ *Qualifikationsliste* Viktor Nowy Edl. v. Wallersberg, *1886 (*Qualifikationslisten*, KA).

⁷⁸ Kot »kadetni oficir Nowy« je zapisan v razpravi M. Matjašiča, *Stališče vojaških oblasti...*, str. 31. Njegov nadrejeni, poročnik Mayer, pa kot »Mayerbub, 22letno zagrizeno oficirčec« nastopa v zanimivi drami *Krvava noč v Ljubljani*. Ta je izšla v ZDA že leta 1909 in v njej je avtor s precejšnjo pesniško svobodo prikazal dogodke iz leta 1908. Prim. Jakob Hočevar, *Krvava noč v Ljubljani: Zgodovinska, narodna drama s petjem v štirih dejanjih* (v: isti, *Domoljubja sile*, Cleveland 1909). Še bolj fantastična je prav tako ameriška drama: *Cerkljanski [Fran Robas], Narodni mučeniki: Žaloigra slovensko-zgodovinskih septembrskih dni l. 1908 v Ljubljani*, Milwaukee [brez navedenega leta].

⁷⁹ I. Deák, *Der k.(u.)k. Offizier*, str. 235.

Sicer pa so sodobni pisci čas po prihodu v enoto radi imenovali »zlati« ali »lepi, divji« poročniški čas. Gojenci vojaških šol, navajeni na internatsko disciplino, so – predvsem tisti, ki so si lahko privoščili privatno sobo ali stanovanje – naenkrat imeli ogromno časa za družabno življenje,⁸⁰ »... und abends sass man ja häufig im Kameradenkreise in einem Stammbeisel, gennant 'zum billigen Hund'.«⁸¹ Posedanje mladih častnikov po zaniknih lokalih pa ni navduševalo njihovih nadrejenih, ki so vendar želeli, da bi se ti gibali v boljši, častniškemu stanu primernejši družbi. Toda začetek službene poti ni bil le v znamenju zabave in popivanja; življenjske razmere mladih častnikov so bile marsikdaj mizerne in tudi opravljanje dolžnosti v enoti je bilo zanje precej naporno.⁸²

Toda glede na sestavo nabornikov, ki so prihajali v ljubljanske enote, so imeli častniki relativno lahko delo. Večina vojakov je znala pisati in tudi splošna izobrazba ter omika sta bili gotovo boljši kot kje na ruski meji. Oficirjem se tako ni bilo treba ukvarjati s posli ljudskošolskega učitelja in so se lahko posvetili vojaškemu urjenju.⁸³ Zaradi tega je zelo razumljivo, da je bila Ljubljana zaželena garnizija – »gesuchte Garnison«.⁸⁴ Seveda ne tako kot Dunaj ali Gradec, toda kranjska prestolnica je bila povsem spodobno provincialno mesto z dvema (pol)profesionalnima gledališčema, več orkestri, primerno živahnim družabnim življenjem in bordelom.

In morda si generalštabni častnik Heinrich Wieden von Alpenbach ob svoji predstavitvi v domobranstvo ljubljanskega 27. domobranskega pešpolka ni izbral le zato, ker je bila v Ljubljani doma njegova soproga? Kakšno je in kaj ima ponuditi kranjsko prestolno mesto, se je lahko prepričal že nekaj let prej, ko je služil v štabu ljubljanske 56. pehotne brigade. V spominih, ki jih hrani dunajski vojni arhiv, je zapisal: »Nachdem ich mich über die Modalitäten informiert hatte, meldete ich mich zu dem in Laibach neu zu erichtenden Lir 27. – und wurde im Herbste tatsächlich auch dorthin eingeteilt.«⁸⁵

Seveda pa edina težava mladih častnikov niso bili naborniki. Njihove življenjske razmere so bile dostikrat precej uborne. Izgradnja novih vojašnic ni dovolj hitro sledila neprestanemu povečevanju števila regimentov in nekatere enote so bile zaradi tega nameščene v zasilnih, sila neprimernih kasarnah. Deli 27. domobranskega pešpolka so bili (kot se spominja tudi von Alpenbach) na primer nastanjeni v stari ljubljanski rafineriji sladkorja – Cukrarni.⁸⁶

Slabim stanovanjskim razmeram so se premožnejši lahko izognili z najemom privatnega stanovanja. Teže je bilo z novimi tovariši. Nadebudnim, idealov polnim častnikom najbrž ni ugajalo, da njihovi starejši kolegi vse prepogosto niso bili najbolj izbrana družba. Posebno tisti častniki, ki pred seboj niso imeli dobrih poklicnih izgledov, so precejkrat zapadli v alkoholizem.⁸⁷

⁸⁰ I. Deák, *Der k.(u.)k. Offizier*, str. 120.

⁸¹ O. v. Kiesewetter, *Aus der goldenen Leutnantszeit*, fol. 1.

⁸² »Plötzlich vor einer Klasse voller Bauerenburschen zu stehen und diese in ihrer Muttersprache anzureden, muß wohl eine qualvolle Erfahrung gewesen zu sein«, meni Deák (I. Deák, *Der k.(u.)k. Offizier*, str. 121).

⁸³ O profilu avstro-ogrškega vojaka glej I. Deák, *Der k.(u.)k. Offizier*, str. 129–132.

⁸⁴ H. Wieden v. Alpenbach, *Lebensgeschichtliche Skizze*, pola 6/2. I. Deák ugotavlja, da so bile za Dunajem najbolj priljubljene alpske in češke dežele (I. Deák, *Der k.(u.)k. Offizier*, str. 133).

⁸⁵ H. Wieden v. Alpenbach, *Lebensgeschichtliche Skizze*, pola 9/1.

⁸⁶ »Daß Lir 27 wurde aus dem in Laib[ach] stehenden detachierten Baon des Lir 4 aufgestellt, welches die Nr 2 im neuen Regtsverbande erhielt und in der alten Zuckerraffinerie untergebracht war, wo ich die 6. Feldkomp übernahm. Die 2 neu aufgestellten Baone kamen in die neue Ldwkaserne.« (H. Wieden v. Alpenbach, *Lebensgeschichtliche Skizze*, pola 9/2).

⁸⁷ I. Deák, *Der k.(u.)k. Offizier*, str. 120.

Poklicna pot

»*Tapfer und ritterlich, eine Persönlichkeit von kühnem Sinne, von adeliger Denkart und gebildetem Geiste, streng im Dienste und gewissenhaft in der Pflichterfüllung, für Kaiser und König und Vaterland erforderlichenfalls bereit, sich freudig zu opfern, seiner Armee, seiner Fahne und Waffe mit flammendem, himmelstürmendem Enthusiasmus zugethan, gegen Untergebene wohlwollend und vorsorglich, gegen Vorgesetzte gehorsam, offen und charakternvoll, in der Gesellschaft fröhlich mit den Fröhlichen, im Missgeschicke unverzagt und selbst mit dem letzten Gagengulden in der Tasche guten Muthes und unversiegbarer Laune, im Umgange bescheiden und liebenswürdig, eifrig in der Jagdlust, fest auf dem Schießstande, schneidig auf dem Fechtboden und sicher im Sattel, kurz ein ganzer Soldat, ein lebensfroher guter Mensch und ein thatkräftiger Patriot, 'im Kopfe kalt und klar, im Herzen warm und wahr': das ist der kaiserlich und königliche Officier.*«⁸⁸

Če bi verjeli armadnemu propagandistu, ki je spisal gomji odstavek, bi morali verjeti, da so bili častniki avstro-ogrske armade pravi nadljudje, utelešenje viteškega ideala ob koncu 19. stoletja. Seveda je bila resnica manj bleščeča. Toda brez dvoma se je tisti, ki je v vojski želel napredovati, moral dokazati ne le kot vojaški strokovnjak, temveč tudi kot omikan človek. V *Qualifikationsliste* so nadrejeni poleg častnikovih vodstvenih sposobnosti in drugih vojaških znanj ocenili tudi, kako se je obnašal do nadrejenih, podrejenih in tovarišev.⁸⁹

A že po krajšem prelistavanju *Qualifikationslisten* bralec dobi vtis, da k pretiravanju niso bili nagnjeni le propagandisti, temveč tudi častniki, ki so sestavljali ocene svojih kolegov. Tako se je razvila svojevrstna folklorizacija zapisovanja mnenj; pravo mnenje o ocenjevanem častniku je bilo treba prebrati med vrsticami, saj je bila navadna pohvala pravzaprav graja. Kdor je bil za napredovanje le »primeren«, ponavadi ni napredoval. Za odhod na novo dolžnost bi moral biti namreč vsaj »izredno primeren«. ⁹⁰ Posebno priporočila za izredno napredovanje so zaradi tega dobila prav baročne razsežnosti.⁹¹

Dasiravno je postopek ocenjevanja imel nekaj napak, je vendar v osnovi omogočal dobro spremljanje posameznega častnika in ugotavljanje njegove primernosti za napredovanje. Pozitivno mnenje nadrejenih je bilo predpogoj za morebitno povišanje. Kdor ni dobil vsaj zadovoljivih ocen ni mogel redno napredovati, še manj pa je lahko upal na izredno – »*ausser Rangstour*« – napredovanje. Posebno natančno je bilo ocenjevanje kandidatov za generalske čine in generalov. Njihovi predpostavljeni so jih natančno ocenjevali v »glavnem poročilu« – *Hauptbericht*. Za nadaljnjo kariero je bila zlasti pomembna zadnja – šestnajsta točka. V njej je nadrejeni general zapisal svoje mnenje o uspešnosti ocenjevanca na trenutnem položaju in o njegovi primernosti za napredovanje na novo službeno mesto oziroma v višji čin. Ocena »*Entspricht als Infanterie Brigadier gut und wäre auf diesen Dienstposten zu belassen*« seveda ni prinesla napredovanja.⁹² Zanimivo pismo Oskarja Potioreka vojnemu ministru pa

⁸⁸ Alfons Danzer, *Unter den Fahnen. Die Völker Österreich-Ungarns in Waffen*, Prag-Wien-Leipzig 1889, str. 78.

⁸⁹ Prim. I. Deák, *Der k.(u.)k. Offizier*, str. 33.

⁹⁰ Prim. I. Deák, *Der k.(u.)k. Offizier*, str. 34.

⁹¹ »*Oberlieutenant Josef Daubek, ... ragt, sowohl im Bezug auf seine gediegene Charaktereigenschaften, seiner sehr guten Befähigung, seines ganz besonders hervorragenden Eifers und den von sehr gutem Erfolge begleiteten Dienstleistungen, sowie überhaupt im Bezug auf seine ganz besondere Verwendbarkeit, Pflichteifer, seiner militärischen, wie allgemeinen Kenntnisse, weitüber daß gewöhnliche Maß dessen heraus, was sonst in dieser Einsicht unter seinen Cameraden zu bemerken ist.*« Poročilo poveljnika 44. LI Brig z dne 6.12.1901 (*Qualifikationsliste* Josef Daubek, *1871; *Qualifikationslisten*, KA).

⁹² Zulaß zum *Hauptberichte pro 1900 des k. und k. General Majors Ferdinand von De Sommain, Commandant der 56. Infanterie Brigade, Qualifikationsliste* Ferdinand v. De Sommain, *1842 (*Qualifikationslisten*, KA). Generalmajor De Sommain je bil naslednje leto (1901) upokojen, kar je bila gotovo posledica nezadovoljive ocene.

nam daje slutiti, da takšno preverjanje ni bilo vedno tako natančno, kot bi po pravilih moralo biti. Poglejmo si ga torej v malce daljšem navedku.

»Zur Zeit der Verfassung des Hauptberichtes über den Kommandanten der 28. Infanterietruppendivision, Feldmarschalleutnant Oskar Dillman von Dillmont, konnte ich mir über dessen Leistungen bei den größeren Manövern in Kärnten nur auf Grund der von ihm angelaufenen Meldungen ein Urteil bilden, da die gennante Truppendivision nie in die Lage gekommen ist unter meinen Augen zu Kämpfen.

Der auf diesem Wege gewonnene Eindruck war ein befriedigender und fand im Hauptberichte entsprechenden Ausdruck.

Die genaue Durchsicht der erst zu einem späteren Zeitpunkte eingelangten Gefechtsrelationen bot mir jedoch mehrfache zwingende Anlässe zur Änderung der Urtheile über die Leistungen des Feldmarschalleutnants von Dillman bei den größeren Manövern. Er hat bei der Durchführung der erhaltenen Aufträge nicht immer ausreichendes Geschick gezeigt und die Führung der Division erfolgte besonders am 6. September mit so erheblichen Reibungen, daß sie im Ernstfalle vielleicht versagt hätte.

Ein Teil dieser Erscheinungen dürfte auf individuellen Eigenschaften beruhen die sich kaum ändern lassen; in der Hauptsache sind sie jedoch auf mangelnde Übung in der Handhabung großer Infanteriekräfte zurückzuführen.

Ich kann daher dem Feldmarschalleutnant von Dillmann auch jetzt die Eignung zum Kommandanten einer Infanterietruppendivision nicht absprechen, fühle mich aber verpflichtet zu melden, daß er auf seinem gegenwärtigen Dienstposten nicht am richtigen Platze ist, da an die Divisionären des Korps im Falle einer Alarmierung sehr schwierige Aufgaben heranreten, bei deren Lösung Interessen von höchster Bedeutung im Spiele stehen und weil überdies speziell die 28. Infanterietruppendivision schon ihrer Stärke wegen eines besonders tüchtigen Kommandanten bedarf.«⁹³

Toda obstoj gornjega poročila nas hkrati prepričuje, da so se častniki zavedali pomena ocenjevanja in se niso ustrašili priznati, da so se zmotili. Glede na vprašljive dosežke slavnoznanega Oskarja Potioreka v bojih s Srbi med 1. svetovno vojno, se seveda zastavlja tudi vprašanje, kako zaupanja vredno je bilo njegovo mnenje. Zadržani oceni, ki ju je 1912 in 1913 kot poveljnik ljubljanske 28. ITD dobil poznejši junaški branitelj Přemysla Hermann Kusmanek, že kažeta, da ocenjevalci pri svojem delu niso vedno imeli srečne roke.⁹⁴

Redno napredovanje je ob izpolnjevanju vseh pogojev temeljilo na letih služenja. Za napredovanje v rang stotnika je bilo potrebno odslužiti vsaj štiri leta na položaju subalternega častnika, po nadaljnjih štirih letih je stotnik lahko napredoval do majorja, polkovniški čin pa je bil dosegljiv po treh letih štabne službe.⁹⁵ Poleg tega so do 1907 kandidati za majorski čin morali opravljati precej zahteven izpit, ki je bil tarča številnih kritik.⁹⁶ Tedni čakanja na rezultate so bili čas živčne napetosti, ki je v pozabo ni potisnil niti uspešen izid izpita.⁹⁷

⁹³ K.u.k. 3. Korpskommando, Präs. No. 3217, 21.11.1907, *Qualifikationsliste* Oskar Dillman v. Dillmont, *1853 (*Qualifikationslisten*, KA).

⁹⁴ Nad poveljniškimi sposobnostmi podmaršala Kusmaneka nista bila navdušena ne Franz Conrad von Hötzendorf ne vitez Rudolf von Brudermann (prim. njuni poročili v *Qualifikationsliste* Hermann Kusmanek, *1860; *Qualifikationslisten*, KA).

⁹⁵ U. Sereinigg, *Das altösterreichische Offizierskorps 1868–1914*, str. 74.

⁹⁶ U. Sereinigg, *Das altösterreichische Offizierskorps 1868–1914*, str. 75–76. Za precej natančen opis sistema napredovanja prim. celotno poglavje 2.3 *Avancement* (prav tam, str. 73–85).

⁹⁷ »Im Februar 1903 legte ich die Mjrsprüfung ab.

Ich denke nicht gerne an jene Zeit, denn das Ergebnis daran war nur, daß alle Teilnehmer auf langem an ihren Befähigung zweifelten und daher das Selbstvertrauen untergraben wurde. Die große operative Aufgabe war die entscheidende Arbeit. Fast alle hatten die Beantwortung der wichtigsten Fragen verhaßt. Als

Izpita so bili oproščeni absolventi artilerijskega in inženirskega (ženijskega) tečaja ter generalštabne šole – *Kriegsschule*.⁹⁸ Ampak: izmed nekaj tisoč kandidatov se je v to elitno armadno šolo vsako leto prebilo le okrog pol stotnije poročnikov in nadporočnikov. Po dveh oziroma treh letih šolanja so bili dodeljeni generalštabu in tako vključeni v majhno, a elitno skupino habsburških oficirjev. S tem se jim je odprla pot do najvišjih položajev. Podobno je veljalo za absolvente visokega artilerijskega in inženirskega tečaja, ki so bili po končanem šolanju dodeljeni artilerijskemu oziroma ženijskemu štabu.

Generalštabni častniki so se večini kolegov zdeli napihnjeni in *Kriegsschule* je veljala tudi za pribežališče knjižnih moljev.⁹⁹ Toda tudi večina drugih častnikov se je po prihodu v svojo enoto dodatno šolala na različnih vojaških šolah in v tečajih. Kot se spominja Otto von Kiesewetter je bila to dobrodošla sprememba v življenju častnikov. Pa čeprav sicer niso marali študija in knjig.¹⁰⁰ Podoba častnika v očeh marsikoga v resnici ni bila tesno zvezana s knjigami in učenjem: »*Kaj neki zna takšenle gospod stotnik? Nič! Toliko, kakor vsak pismeni narednik! Pozna neka najpovršnejša civilizatorična načela evropejščine! Noža ne bo nosil v usta. Ne! Nikakor ne! Ne bo se v hoji sklanjal naprej, ampak se bo lepo ustavil, zacingljaj z ostrogami in elegantno pokimal z glavo. Znal se bo v ljudno predstavi in pravilno izreči sožalje. Tako! Te stvari bo znal. Odplesati kakšen twostep, ljubimkati, oblačiti se brezhibno! In to je torej vse. Že deset let ni bral skoraj nič. ... Deset let ni slišal pametne besede in deset let že ni razmišljal o čem vrednem. Da! ... Obhajajo ga misli, da bi bilo najbolje zagnati vse k vragu. Sablje in ostroge in uniformo, in zaživeti kot človek! Toda ta vedrost se hipoma že utrne in ostane tema. Alkohol! Seksus! Vežbalnik!*«¹⁰¹

Čeprav je izvrstno napisana, pa podobe, ki nam jo ponuja Miroslav Krleža, ne moremo posplošiti. Mnogi habsburški častniki so bili zelo kultivirani in izobraženi; že med slovenskimi častniki najdemo številne izvrstne ali vsaj navdušene umetnike.¹⁰² In tudi armada tega ni zavračala; primer Rudolfa Maistra je lep zgled. Maister je bil med vojaško kariero ves čas dejaven tudi kot pesnik, slikar in celo mentor mladih literatov, a je vendar napravil dokaj lepo kariero.¹⁰³

wir auseinander giengen[sic!], hatte jeden das Gefühl, daß genügend Anhaltspunkte zu finden wären, uns ihn fallen zu lassen. Während der folgenden Wartezeit von mehren Wochen bis zur Verlautbarung des Resultates war also die Stimmung ech[?] gedrückt. Verabredeten maßen sollte das Verständigungstelegramm vom Direktionsbureau lauten 'Bestanden' oder 'Leider nicht'.« (H. Wieden v. Alpenbach, *Lebensgeschichtliche Skizze*, pola 9/3).

⁹⁸ U. Sereinigg, *Das altösterreichische Offizierskorps 1868–1914*, str. 76.

⁹⁹ I. Deák, *Der k.(u.)k. Offizier*, str. 134; prim. tudi str. 136–138.

¹⁰⁰ »Kommandierungen, welche von der Kompagnie und vom eintönigen Komissdienst wegführten wurden ... freudig begrüßt. Die Stellen der Bataillonsadjutanten waren sehr geschätzt, die Infanterieequitation und die Korpsoffiziersschule als Abwechslung willkommen. Mit theoretischem Studium erhitzten wir uns nicht sehr und hatten die Nasen wenig in Büchern. Dafür prägte der Chor der 'Subalternen' den Grundsatz: 'Wer beim Militär zwei Reihen von Knöpfen auf dem Waffenrock hat, kann lesen und schreiben'.« (O. v. Kiesewetter, *Aus der goldenen Leutnantszeit*, fol. 4).

¹⁰¹ Miroslav Krleža, *Magyar király honvéd novella* (v: isti, *Hrvatski bog Mars*, str. 67).

¹⁰² Prim. Igor Grdina, *Arduš, pejmó še v bar!* (spremná študija k: Pavel Golia, *O Ester – o Renée. Izbrane pesmi*, Maribor 1997, str. 137–139).

¹⁰³ Prim. Lojze Penič, *General Rudolf Maister-Vojanov* (v: *Boj za Maribor 1918–1919. Spominski zbornik ob sedemdesetletnici bojev za Maribor in severno mejo na slovenskem Štajerskem*, Maribor 1988, str. 172–173) in Bruno Hartman, *Rudolf Maister*, Ljubljana 1989, str. 30–34. Pod črto velja omeniti, da se avtorjeva trditve, da je bil Maister: »V vseh štirih primerih ... kaznovan zaradi svojega narodnega prepričanja« (prav tam, str. 81), zdi premalo utemeljena. Maistrova poklicna pot kvečjemu pričá, da so si tudi odkrito slovensko usmerjeni častniki v vojski lahko ustvarili solidno eksistenco. V novejši izdaji (Bruno Hartman, *Rudolf Maister, general in pesnik*, Ljubljana 1998) je avtor takšne trditve relativiziral.

Toda le malo je bilo častnikov, ki so v šolah preživeli pomemben del svojega službenega življenja. Večino kariere so častniki vendarle službovali na različnih dolžnostih v enotah. Monotona četna služba je bila daleč od predstav o vojaški slavi in ne moremo se čuditi, da so častniki izzive iskali drugje. Ne le Krleža, tudi drugi nas prepričujejo, da (kot sem zapisal že v prejšnjem poglavju) alkoholizem ni bil redek pojav. Prav nič ni torej presenetljivo, da je prav častnik Pavel Golia tako prepričljivo opeval alkohol.

*»Tolažbe angel se nad čaše sklanja,
nalij šampanjca, vina ali žganja.
Dobrotnik alkohol je, vsem pomaga,
rakijo pij, komur so vina draga!
Tu peni se, tam omedleva od teže,
z bogatimi se in berači veže.
Skrbi odganja, zvezde stavi niže,
še tepec je za hip bogovom bliže.
Obljublja radosti, obljublja zmage,
vsakdanjosti otira potne srage.
Tolažbe angel se nad čaše sklanja,
nalij šampanjca, vina ali žganja.«¹⁰⁴*

Seveda pa življenje častnikov ni bilo omejeno le na šolanje, službo v regimentu ali bataljonu in različne štabne dolžnosti. Ljubljana jim je poleg gostiln ponujala številna druga razvedrila – toda več o tem v naslednjih poglavjih.

Upokojitev

Po štiridesetih letih aktivne službe ali ob dopolnjenem šestdesetem letu, so se staroavstrijski častniki lahko redno upokojili. Pokojnina tako upokojenih častnikov je bila enaka njihovi plači, na zahtevo upokojenega pa so jo izplačali tudi v enkratnem znesku dveh letnih pokojnin.¹⁰⁵ Vendar pa vsi častniki niso odslužili polne delovne dobe. Ti so, če so bili superarbitrirani zaradi zdravstvenih razlogov, dobili pravico do trajne zmanjšane pokojnine po odsluženih desetih letih. Enako pokojnino so še pred dosluženimi desetimi leti dobili oficirji, ki so postali nesposobni za vojaško službo, ker so bili ranjeni v vojni, so imeli duševne motnje, so oslepeli ali ohromeli, ter tisti, ki so brez lastne krivde dobili poškodbe med opravljanjem službe. Kdor je bil pred pretekom desetih let superarbitriran iz drugih razlogov, je dobil pokojnino le začasno; vojaške oblasti so jo izplačevale največ pet let.¹⁰⁶

Ker je bila predčasna upokojitev mogoča le ob pozitivnem mnenju komisije in zaradi zdravstvenih razlogov, se je nenavadno veliko častnikov invalidsko upokojilo. Komisije so pač vse bolj popuščale pri kriterijih, da bi večjemu številu oficirjev omogočile relativno udobno starost.¹⁰⁷ Zmanjšane pokojnine so bile izredno skromne – posebno za častnike nižjih činov – in niso omogočale dostojnega preživetja. Med prebivalci dunajskih samskih domov, ki so bili namenjeni samskim moškimi s skromnimi, podpovprečnimi dohodki, so bili tudi častniki v pokoju.¹⁰⁸ Polne pokojnine so bile sicer nižje od pokojnin primerljivih državnih uslužbencev, a so vendar upokojencu omogočale dostojno preživetje.¹⁰⁹ Zato so si častniki na

¹⁰⁴ P. Golia, *O Ester – o Renée*, str. 79.

¹⁰⁵ U. Sereinigg, *Das altösterreichische Offizierskorps 1868–1914*, str. 86.

¹⁰⁶ U. Sereinigg, *Das altösterreichische Offizierskorps 1868–1914*, str. 87, 88.

¹⁰⁷ I. Deák, *Der k.(u.)k. Offizier*, str. 182.

¹⁰⁸ Brigitte Hamann, *Hitlers Wien : Lehrjahre eines Diktators*, (neskrajšana žepna izdaja) München 1998, str. 543.

vse kriplje prizadevali nabrati karseda veliko službenih let. Zlasti pa so se bali prestavitve v rezervo ali v »*Verhältnis außer Dienst ohne Pensionsbezug*« – danes bi rekli »na čakanje«. Ker je bilo mest za visoke častnike malo, je bila to precej stvarna grožnja.¹¹⁰

Že bežni pregled vojaških šematizmov nam odkrije, da se je večina (visokih) častnikov po upokojitvi nastanila v velikih mestih monarhije, predvsem pa na Dunaju. Poleg privlačnosti metropol je bila možnost dodatne zaposlitve v državnih službah pomemben dejavnik v prid velemestom; država je tudi tako poskušala izboljšati gmotni položaj upokojenih častnikov.¹¹¹

Nekaj upokojenih oficirjev je živelo tudi v Ljubljani. Šematizem za leto 1900 jih našteva pet in tudi druga leta je navedenih nekaj; toda, ker so beležili le tiste, ki so imeli najmanj polkovniški čin, slika še zdaleč ni popolna. Verjetno se ne bi veliko zmotili, če rečemo, da je bilo v Ljubljani nekaj ducatov »odsluženih« častnikov. Ampak njihova imena običajno srečamo le še v osmrtnicah. Dober vpogled v situacijo bi nam gotovo dal pregled popisnic ljudskih štetij v *Zgodovinskem arhivu Ljubljana*, česar sam nisem več utegnil storiti. V *Ljubljanskih slikah* Jakob Alešovec med upokojenci (latinsko jih imenuje *Homo otiosus et agitator vivax*) s precejšnjo mero sarkazma popisuje tudi častnike: »*Tam zopet vidiš gospoda, kterega že od zadej poznaš, ker ga ves ljubi dan vidiš, kamorkoli prideš ...; opraviti nima prav nič, torej ves dan pohajkava, gre od gostilne do gostilne, od kavarne do kavarne, zvečer zaide tudi v gledišče, da je nekoliko spremembe. Ljudje ga ogovarjajo s 'stotnikom', 'majorjem', itd. ...*«¹¹² Podobna, pa bolj znana, je karakterizacija Josipa Jurčiča v *Telečji pečenki*. Tudi njegov upokojeni stotnik je redni gostilniški gost s preobilico prostega časa.¹¹³ Ne gre pa spregledati še njegovega opozorila na slab gmotni položaj upokojenega »*havptmana*«, ki ga je izboljšala šele dediščina: »*Prej, dokler je bil stotnik ubog in samo na penzijo navezan ... ni mogel pošteno zajtrkovati ne obedovati.*«¹¹⁴

V nekaterih ozirih so bili upokojenci še vedno člani častniškega korpusa in so sodelovali v posameznih izvenslužbenih dejavnostih. Bili so lahko člani vojaško-strokovnega društva ali kakšne izmed polkovnih inštitucij.¹¹⁵

Kratko naj omenim še oficirske vdove in sirote. Njihov položaj je bil precej klavrn. Do reforme vojaškega pokojninskega sistema 1907 so bile njihove pokojnine silno nizke in so komaj dosegale polovico vdovskih pokojnin uradniških žena. Res pa je, da so bile vdovam in sirotam na voljo nekatere ugodnosti, ki so položaj nekoliko izboljšale.¹¹⁶ V Ljubljani je na primer mestni magistrat podeljeval »za tekoče leto *Josip Sühnl-ovo ustanovo za vojaške sirote* v znesku **75 K 60 h**«, ki so jo lahko dobile »uboge sirote vojaškega rodu, naj bodo

¹⁰⁹ U. Sereinigg, *Das altösterreichische Offizierskorps 1868–1914*, str. 120–122; natančni podatki v tabeli na str. 121 in tabeli 8.2 v: I. Deák, *Der k.(u.)k. Offizier*, str. 183.

¹¹⁰ »*Es musste also trotz des natürlichen Abganges auch ein künstlicher Abgang geschaffen werden. An der Stabsoffizierseecke geschah dies in Form eines heftiges Stolperns, das den Betroffenen entweder zu einem Platzkommando als 'Platzvogel', in ein Augmentationsmagazin als 'Mottenkönig', in eine Militärschule oder in eine sonstige 'Lokalanstellung' führte. ... Es war dies immerhin noch human, denn man konnte auf diese Art 'Dienstjahre sammeln' und erreichte eine halbwegs auskömmliche Pension.*« (O. v. Kiesewetter, *Der Offizier der alten österr. ung. Armee*, fol. 10).

¹¹¹ I. Deák, *Der k.(u.)k. Offizier*, str. 183.

¹¹² Jakob Alešovec, *Ljubljanske slike. Podoba ljubljanskega sveta pod drobnogledom*, (popravljen ponatis iz Slovenca) Ljubljana 1879, str. 89.

¹¹³ Josip Jurčič, *Telečja pečenka : obraz iz našega mestnega življenja* (v: *Jurčičeva kratka pripovedna proza*, Knjižnica Kondor 173, Ljubljana 1978, str. 80–91); izšlo v *Slovenskem narodu* 1872.

¹¹⁴ J. Jurčič, *Telečja pečenka*, str. 82.

¹¹⁵ Prim. *Statuten des militärwissenschaftlichen Vereines in Laibach*, Laibach 1906, § 3, str. 2 in *Statuten aller Offiziersinstitutionen...*

¹¹⁶ I. Deák, *Der k.(u.)k. Offizier*, str. 183–187 in U. Sereinigg, *Das altösterreichische Offizierskorps 1868–1914*, str. 123–124.

*zakonske ali pa nezakonske...*¹¹⁷ Skromne podpore pa je vojaškim (in ne samo častniškimi) vdovam in sirotam izplačeval tudi *Kranjski vojaški veteranski kor.*¹¹⁸

Poročeni in neporočeni

Heiratskaution

Ustno izročilo pravi, da so bili med ljubljanskimi mladenkami častniki ter prvi tenorji najbolj zaželeni možje in avtor podlistka v *Slovenskem narodu* (podpisan kot 'Επιχραμος), ki je poročal iz Ljubljane (oziroma *Lutetiae Vindorum*), je pisal, da »'Le beau sexe' ljubi uniforme«. ¹¹⁹ Na ljubljanski promenadi so si dekleta »tiho kazale med seboj, katera ima 'pod roko' lepšega oficirja«¹²⁰ in zlobni Jakob Alešovec zatrjuje, da ljubljanska gosposlična: »Največ obrajta lajnantе in nadlajmantе, sablja jej bolj imponira, kakor gola palčica.«¹²¹ Kot pa se rado zgodi, si poroke s častnikom ni mogla privoščiti vsaka ljubljanska devičica. Kajti vojska ni hotela, da bi si njeni mladi častniki prehitro ustvarili družine in jih potem ne bi mogli preživljati. Še manj pa so si v armadi želeli podpirati oficirske vdove in sirote. Ob tem pa so si še domišljali, da naj bi bila nedeljena pozornost poklicnega vojaka posvečena le njegovi službi.

Ker pa so se v armadnem vrhu zavedali, da utegnejo biti želje premalo, so ustrezno uredili ženitve častnikov. Posebna poročna kavcija (*Heiratskaution*) naj bi s svojim letnim donosom omogočila častniški družini dostojno preživetje, v resnici pa je zlasti omejevala poroke in skrbela, da so bile častniške neveste dovolj visoko na družbeni lestvici. Poleg tega je poroke omejeval še fiksno določen delež poročenih častnikov v posamezni enoti. Častniški bonton je zatorej mladim kameradom svetoval, naj se izogibajo srčnim zvezam z dekleti, ki si poroke ne morejo privoščiti.¹²²

Poročne predpise je prva izdala 1750 Marija Terezija, za obravnavano obdobje pa so zanimive odredbe iz let 1861, 1887 in 1907. Leta 1861 izdana *Uredba o poročanju v c. in kr. kopenski vojski (Verordnung über die Heiraten in der k.u.k. Landarmee)* sicer ni prinesla prevratnih sprememb v dotedanjo ureditev, je pa odpravila zmedo predpisov, dopolnil in popravkov.¹²³ Uredba je kot temelj za določanje višine kavcije ohranila dodatni letni dohodek, ki naj bi ga ta prinašala, a je precej dvignila njegovo višino. Novo zvišanje (sicer pa le malo drugih sprememb) dodatnega letnega dohodka je prinesla izdaja prenovljenega predpisa leta 1887 – *Predpis o poročanju v c.kr. vojski (Vorschrift über die Heiraten im k.k. Heere)*.¹²⁴

¹¹⁷ *Slovenec*, 6.3.1900, št. 53, str. 4.

¹¹⁸ *Pravila pod najvišjim pokroviteljstvom Njih ces. in kralj. Apostolskega Veličanstva cesarja Fran Josipa I. stoječega kranjskega vojaškega veteranskega kora v Ljubljani – Statuten des unter dem Allerhöchsten Protektorate Sr. k.u.k. Apost. Majestät Kaiser Franz Josef I. stehenden krainischen Militär-Veteranen-Corps in Laibach*, Laibach 1886, § 8, str. 8, 9.

¹¹⁹ *Slovenski narod*, 21.7.1868, št. 46, st. 1.

¹²⁰ D. [J.] Ovsec, *Oris družabnega življenja v Ljubljani*, str. 102.

¹²¹ J. Alešovec, *Ljubljanske slike*, str. 204.

¹²² »Und weil wir dieses sonst so süße Thema schon berührt haben, so sei jungen Offizieren der kameradschaftliche Rath ertheilt, ... den Gegenstand wirklicher Herzensneigung lieber zu fliehen, als aufzusuchen – nämlich so lange, als man nicht die sichere Gewähr hat, dass pecuniäre Verhältnisse nicht seinerzeit ein Hindernis für die eheliche Vereinigung bilden könnten. Dies klingt zwar rauh und egoistisch, ist aber praktisch und vernünftig.« (Adalbert Schneider, *Der Officier im gesellschaftlichen Verkehr*, 3. izdaja, Graz 1895, str. 34).

¹²³ G. Müller, *Heiratsvorschriften und Heiratsverhalten...*, str. 51 in 54–56. Obširna študija o zakonski zvezi v c.kr. armadi je glavni vir predstavitve ureditve poročanja v tem poglavju.

Precejšnja reformo poročnih uredb so predstavljali zadnji predpisi iz leta 1907. Številno častnikov, ki so se lahko oženili, se je povečalo na polovico in delež je bil prvič enak za vse rodove. Ponovno je bil uveden pogoj v stalni višini, vendar je bil po novem znesek kavcije določen z regresivno lestvico. Največ – 60.000 kron – so morali zbrati poročniki, major je moral plačati le pol toliko, častniki s činom podpolkovnika ali višjim so bili popolnoma oproščeni kavcije.¹²⁵ Čeprav so v načelu kavcijo lahko plačali častniki sami, se je to le redko zgodilo; po uredbi iz leta 1907 je kavcija znašala okrog trideset letnih plač poročnika. Kdor se je torej hotel poročiti, je moral poiskati soprogo v premožni družini ali pa dobiti cesarjevo dispenzo. Ampak od slednjega so bili načeloma upravičeni le tisti, ki so hoteli vzeti oficirske hčerke.¹²⁶ Nič nenavadnega torej ni, če se precej častnikov ni nikoli poročilo, ostali pa so v zakon stopali povprečno deset let kasneje kot civilisti.¹²⁷ Nekateri so verjetno iz vojske kar izstopili, da bi se le lahko poročili s svojo srčno izvoljenko.¹²⁸

Z visoko poročno kavcijo vojaško vodstvo ni poskrbelo samo za gmotno varnost oficirskih zakonov. Onemogočilo je tudi poroke z dekleti nižjega stanu, ki za cesarsko-kraljeve častnike niso bile zaželene.¹²⁹ Res so se posamezni častniki pred odločitvijo za poroko informirali o družini bodoče soproge, da bi se prepričali o primernosti nje in njenih bližnjih. Tako vsaj pričajo nekateri spomini.¹³⁰

Neredko pa so bile poroke predvsem trgovski podvig: častniku so prinesle denar, nevestini družini pa ugled. Bizarni stranski produkt tega so bili zaupni oglasi, s katerimi so častniki, »mit allen Vorzügen des Geistes und des Körpers ausgestattet«, iskali soproge ali pa so se samske dame z ustreznim premoženjem ponujale v zakon oficirjem. Častni svet in varuhi oficirskega kodeksa so se zgražali, pomagalo pa ni.¹³¹

Med ljubljanskimi častniki je velika večina oženjenih *Heiratskaution* dobila od ženine družine, le nekaj je bilo takšnih, ki so denar dobili iz drugih virov ali pa so bili kavcije oproščeni. V *Qualifikationsliste* Cirila Dolenca je v rubriki o privatnih razmerah (*Privatverhältnisse*) zabeleženo: »21000 Kr. in Effekten, 6000 Kr. intabuliert auf der Realität seines Vaters.«¹³² Sicer je bila kavcija večinoma last žene, le izjemoma tašče¹³³ ali, kakor v primeru Karla pl. Kubina, »seines Schwagers Dr. Anton Orel.«¹³⁴

Nekaj primerov nam priča, da je bilo tudi med ljubljanskimi meščani dovolj takih, ki so si častnika želeli za zeta in so si to lahko privoščili. Tradicionalni antagonizem med

¹²⁴ G. Müller, *Heiratsvorschriften und Heiratsverhalten...*, str. 52 in 57–59.

¹²⁵ G. Müller, *Heiratsvorschriften und Heiratsverhalten...*, str. 51 in 60, 61. Prim. tudi I. Deák, *Der k.(u.)k. Offizier*, str. 170.

¹²⁶ S. Weggel, *Das bürgerliche Heer?*, str. 96.

¹²⁷ G. Müller, *Heiratsvorschriften und Heiratsverhalten...*, str. 139.

¹²⁸ I. Deák, *Der k.(u.)k. Offizier*, str. 171.

¹²⁹ »Vor allem wird jedoch gefordert, dass die Braut von unbescholtenem Rufe, von einer dem Stande des Officiers entsprechenden socialen Bildung und von solcher Abkunft sei, dass der Charakter durch die eheliche Verbindung mit ihr nicht herabgesetzt werde und auch sonst nicht vorliege, was die Heirat vielleicht aus politischen oder sonstigen Rücksichten heikler natur unzulässig machen würde.« (A. Danzer, *Unter den Fahnen*, str. 112).

¹³⁰ »Erst als ich Anna im Jahre 1912, durch reinen Zufall, in Graz wiedersah, vertiefte sich der erste günstige Eindruck, umsoehr als ich zu bemerken glaubte, dass auch ich ihr gefalle. / Ich erkundigte mich nach der Familie Poljanec in Laibach, da ich schon damals eine eventuelle Heirat in Erwägung zog. / Die erhaltenen Auskünfte waren sehr günstig.« (Richard Müller, *Meine Lebenserinnerungen*, tipkopis (KA, Nachlaß Müller, B/771:9, str. 63)).

¹³¹ G. Müller, *Heiratsvorschriften und Heiratsverhalten...*, str. 144–146.

¹³² *Qualifikationsliste* Cyrill Dolenz, *1874 (*Qualifikationslisten*, KA).

¹³³ Tako v *Qualifikationsliste* Robert Lutschounig, *1851 (*Qualifikationslisten*, KA).

¹³⁴ *Qualifikationsliste* Karl Edl. v. Kubin, *1857 (*Qualifikationslisten*, KA).

meščanstvom in vojsko, ki je bil (predvsem za liberalno nemško meščanstvo) značilen za čas neoabsolutizma, je vse bolj izginjal in prišlo je do tega, da je »in den Kreisen des Großbürgertums zum guten Ton gehörte die Tochter mit einem Offizier zu verheiraten.«¹³⁵ Vendar pa se je relativna večina častnikov še vedno poročila v vojaške družine. In če verjamemo pričevanju Heinricha Wiedna von Alpenbacha, so si nekateri starši iz vojaških vrst na vse kriplje prizadevali, da bi v svojo družino dobili častnika:

»In Laib[ach] wurde ich von meinem Chef und seiner Familie sehr lieb aufgenommen und war auch die erste Zeit wie das Kind des Hauses gehalten, viel geladen, ritt mit dem GM und seiner hübschen Tochter spazieren und wurde in alle Gesellschaften von ihnen eingeführt.

...

Leider dauerte das Einvernehmen mit meinem Chef und seinen Familie nicht lange. Ich hatte in seinem Hause meine jetzige Frau kennen gelernt und in dem Maße als scharfe [??] aus dem gegenseitigen Interesse zwischen dem Jungen Mädchen und mir, die Entwicklung tieferer Empfindungen konstatieren mochten, wurde das Verhältnis zwischen mir und dem Haus meines Komdten, ohne jede Schuld meinerseits immer kühler, ja schließlich gegen mich geradezu feindselig.«¹³⁶

Družinsko življenje

Glede na to, da je bila manj kot polovica častnikov poročena, lahko rečemo, da je večina častniških družin imela le enega člana. Pa tudi sicer so bile častniške družine v povprečju manjše od družin civilistov. Ne nepomembno je na to vplivala razmeroma pozna ženitev. Vseavstrijsko povprečje je bilo manj kot dva otroka na oficirsko družino.¹³⁷

»Wer Einblick in die herrschenden Verhältnisse gewonnen und Vergleiche anzustellen in der Lage war, dem drängt sich die Beobachtung auf, dass Officierehen in der Regel gute sind«,¹³⁸ je trdil avtor propagandne knjige o armadi in njenih častnikih. Tudi v hagiografskih spisih o *Slavnih vojakih Slovenskih* izpod peresa Fridolina Kavčiča, so častniški zakoni (običajno sila lapidarno) predstavljeni kot vzor družinske sreče; »Mnogo let je živel v srečnem zakonu ter zapustil več otrok«, je značilna formulacija.¹³⁹ Žal nam za potrditev ali zavrnitev takšnih trditev manjkajo kronski dokazi – pričevanja častniških soprog. Seveda lahko poskusimo sliko sestaviti s pomočjo drugih podatkov. S precejšnjo gotovostjo smemo domnevati, da častniški zakoni niso bili dosti drugačni od zakonov tedanjih meščanov. Glavna naloga soprog je bila skrb za moža, otroke in stanovanje.¹⁴⁰ Nekateri zoprne posebnosti – pogoste selitve, začasno ločeno življenje in drugo – so bile pač povezane s poklicem soprogov.

Dejstvo, da je bilo precej porok sklenjenih iz interesa in ne zaradi romantičnih povodov, daje slutiti, da vse zakonske zveze niso bile idealne. Žena je bil marsikdaj le dobrodošel servis prezaposlenemu častniku. Služba in družabno življenje sta terjala celega človeka, poleg tega pa se prevelika skrb za otroke zanesljivo ni skladala s samopodobo cesarjevih

¹³⁵ G. Müller, *Heiratsvorschriften und Heiratsverhalten...*, str. 137; prim. Johann Christoph Allmayer-Beck, *Die bewaffnete Macht in Staat und Gesellschaft*, (v: Adam Wandruszka, Peter Urbanitsch (Hgg.), *Die bewaffnete Macht* (v: *Die Habsburgermonarchie 1848-1918* (Band 5), Wien 1987, str. 100, 101 in posebno 75-88).

¹³⁶ H. Wieden v. Alpenbach, *Lebensgeschichtliche Skizze*, pola 6/3, 6/4 in 7/1.

¹³⁷ I. Deák, *Der k.(u.)k. Offizier*, str. 172.

¹³⁸ A. Danzer, *Unter den Fahnen...*, str. 115.

¹³⁹ Fridolin Kavčič, *Slavni vojaki Slovenski : Josip baron Jablonsky del Monte Berico*, Ljubljanski zvon, letnik VI/1886, str. 619.

¹⁴⁰ S. Weggel, *Das bürgerliche Heer?*, str. 98.

bojevnikov. Vdovec, visoki častnik Richard Müller, je v svojih spominih iskreno zapisal, da je po smrti prve žene začel razmišljati o novi poroki predvsem zato, da bi svojim otrokom priskrbel novo skrbnico; res pa je potem izbral žensko, v katero se je bil zaljubil – »... *es war mir klar, dass dieser Zustand [= njegovo vdovstvo, op.a.] nicht von Dauer sein könne. Ich dachte daher – wenn auch nicht leichten Herzens – an eine zweite Heirat.*«¹⁴¹

O otrocih v virih izvemo prav malo. Spomini sicer običajno omenjajo veselje ob njihovem rojstvu, *Qualifikationsliste* pa našteva, kdaj so se rodili in ali so preskrbljeni, ampak to je mnogo premalo za kakršnokoli sklepanje o njihovem položaju. Vsekakor so številni dečki imeli kaj kratko otroštvo: starši so jih poslali v kadetnico, da bi nadaljevali družinsko tradicijo služenja cesarju (ali kralju) in razbremenili družinski proračun.

Nekaj stavkov si zasluži tudi precej razširjen konkubinat, ki je bil posledica restriktivne ureditve poročanja. Konkubinat je bil sicer častnim možem prepovedan, a vendar so ga v oficirskih krogih v glavnem tolerirali. Na veliko grozo varuhov častniške morale so si prilježnice nekateri drznili celo vpeljati v spodobno družbo kot »sestre« ali »daljne sorodnice«. ¹⁴² Verjetno bolj pogoste, toda gotovo manj tolerirane, so bile skrivne ljubezenske zveze, ki so se pogosto končale prav tragično. Ljubezen je bila med najpogostejšimi vzroki za samomore v cesarski in kraljevski vojski, število samomorov pa je bilo izredno visoko. ¹⁴³

»**Ljubavna tragedija.** *Mej nadporočnikom A. O. in gospodično L. P. nastalo je bilo ljubavno razmerje, ki je trajalo še dalje, ko se je L. P. bila omožila z narednikom H. Skrivaj sta si dopisovala in skrivaj sta se shajala pri ženi nekega železniškega uslužbenca I. P. Razmerje je trajalo dolgo časa, ne da bi bil mož o tem kaj izvedel. V nedeljo, ko je mož igral pri koncertu, odšla je njegova žena z doma in se ni vrnila. Mož in sorodniki so jo iskali povsod, slednjič pa so izvedeli, da je pobegnila z nadporočnikom A. O., s svojim ljubimcem. Peljala se je z njim v vozu do Zaloga, kjer sta si kupila vozni listek I. razreda do dunajskega Novega mesta in s ponočnim poštnim vlakom odpeljala. Mož in sorodniki so bili vsi izven sebe, ker so izvedeli, da nista ne nadporočnik in ne ona ničesar vzela seboj, kakor revolver. Oče in sestra L. H. sta se odpeljala za pobežlima zaljubljenca in sta na Dunaju dobila njihju sled. Bila sta menda oba v bolnici, ker sta se poskusila ustreliti, pa se nista dobro zadela.*«¹⁴⁴

Ljubezenske težave častnikov in togi kodeks časti sta postala celo tema literarnih del. O dvoboju zaradi časti in dobrega imena spoštovane dame je v svojem romanu *Pobratimi* na primer pisal Josip Vošnjak in si prislužil gnevno kritiko Antona Mahniča. Ta mu je ob schopenhauerjanstvu in zagovarjanju spiritizma najbolj očital prav slavljenje dvoboja in zapisal: »*Ta barbarski običaj, večna sramota 19. stoletja, je dr. Vošnjaku plemenit, junaški čin. ... V slovenskem slovstvu ni še dobil dvoboj odločnejšega in gorečnejšega slavitelja, kaker v dr. Vošnjaku.*«¹⁴⁵ Nadporočnik Edvard Gospodar pa je nestanovitni ljubimec v drami *Etbina Kristana Volja*.¹⁴⁶ Drama, ki velja za eno prvih slovenskih dramskih del z meščani v osrednji vlogi,¹⁴⁷ je še tolikanj bolj zanimiva, ker je bil njen avtor nekaj let aktivni častnik (nadporočnik) avstro-ogrske armade.

Zdi se, da je bila med deli o častniških ljubezenskih težavah zelo priljubljena tragedija nemškega dramatika Otta Ericha Hartlebna *Pustni ponedeljek (Rosenmontag)*, ki je bila prvič

¹⁴¹ R. Müller, *Meine Lebenserinnerungen*, str. 62.

¹⁴² G. Müller, *Heiratsvorschriften und Heiratsverhalten...*, str. 133, 134.

¹⁴³ Beatrix Patzak, *Selbstmord, Selbstmordversuch in Uniform*, seminarsko delo, Wien 1988 (KA, Manuskripte/Allgemein 371, tabela 3, str. 3).

¹⁴⁴ *Slovenski narod*, 11.1.1902, št. 8, str. 4.

¹⁴⁵ *Rimski katolik*, let. I/1889, str. 422.

¹⁴⁶ Etbina Kristan, *Volja*, Ljubljanski zvon, letnik XXII/1902, str. 311–324, 383–398, 458–470, 527–542.

¹⁴⁷ Tako Dušan Moravec v spremni besedi k: Etbina Kristan, *Izbrano delo*, Klasje 23, Ljubljana 1950, str. 203.

izvedena na prelomu stoletja. Izraz *Rosenmontag* je postal kar publicistična fraza¹⁴⁸ in dramo so v veselje gledalcev izvajali tudi v ljubljanskem nemškem gledališču. Ljubljanska produkcija je zadovoljila tudi kritika poluradne *Laibacher Zeitung*: »*Die Wirkung des Stückes war eine tiefgehende, der Erfolg, dank der verständnisvollen Regie, die mit den zur Verfügung stehenden beschränkten Mitteln das Menschenmögliche leistete, und der trefflichen Darstellung, ein größer.*«¹⁴⁹

»*V bordelčku izvolite biti, gospod lajtnant. Božja pota so različna.*«¹⁵⁰

Med častniki obiskovanje prostitutk in bordelov ni bilo neobičajno in tudi ne preveč sporno. Skupaj s stalnimi ljubvicami, hazardom in popivanjem je sodilo med tiste pregrehe, ki jih je vojska dopuščala, če le niso prerasle v škandal.¹⁵¹ Menda se temu itak ne more izogniti nobena vojska; že davno se je Niccolò Machiavelli v svojem razmišljanju o vojaštvu spraševal: »*Kdaj bi se vojaki vzdržali iger na srečo, poltenosti, kletvin, nesramnosti, ki jih počno dan za dnev?*«¹⁵²

Spolna morala je bila v avstrijskih častniških krogih na sploh dovolj razrahljana in če verjamemo poročilom, so se v oficirskih krogih včasih dogajale prave orgije.¹⁵³ Tudi ljubljanski častniki niso bili izjeme. Simptomatično je, da je bil eden redkih ljubljanskih častnikov, ki se jih je spominjal Fran Šuklje, »*die lange Gerechtigkeit*«, vojaški avditor *Carabelli*«. Po pričevanju graščaka s Kamna je bil vojaškosodni uradnik »*na glasu, da je najhujši – recimo 'babjek'*«. ¹⁵⁴ V ljubljanskem mestnem arhivu so ohranjene številne prijave v zvezi s prostitucijo in po zaslugi izvrstne obdelave Bojana Cvelfarja jih imamo za začetek stoletja precej zbranih na enem mestu.¹⁵⁵ V policijskih spisih neredko nastopajo oficirji ljubljanske garnizije. Nekateri častniki so bili redni obiskovalci ljubljanskega bordela in so imeli tudi stalne izbranke. Drugi so svoje izvoljenke za eno noč raje peljali v hotelsko sobo.¹⁵⁶ Spet tretji so si po pričevanju očitidcev bili zaželeli ljubezni pod vedrim nebom: »*Že čes dva mesca brez dela se klatijo tu na Karlovski cesti od vahtnice pri baraki zraven mostu ena Olga in Illa Šturm. Včeraj ob 6. uri je Šturm peljala leutnanta Koniga [verjetno Hugo König op.a.] od belgiera iz Prulj pod Golovc.*«¹⁵⁷

Potem se seveda ne smemo in ne moremo čuditi, če so zgledom nadrejenih množično sledili še vojaki. Bili so med rednimi obiskovalci cenejših ljubljanskih vlačug in ljubljanska mestna policija je zabeležila, da je ena izmed njih – nadvse priročno – stanovala kar na »*stopnicah, ki peljajo v podstrežje v vojašnici.*«¹⁵⁸

Ampak vsi častniki niso bili takšni. Tistim bolj spodobnim oziroma sramežljivim je bilo še vedno na voljo več kot sto »*jako interesantnih momentnih fotografij*«, ki jih je za en

¹⁴⁸ Prim. *Slovenski narod*, 29.3.1902, št. 72, str. 7.

¹⁴⁹ *Laibacher Zeitung*, 28.2.1901, Nr. 49, str. 395.

¹⁵⁰ J. Hašek, *Dobri vojak Švejk, Znameniti ravs* (III. knjiga), str. 216.

¹⁵¹ Prim. J. Ch. Allmayer-Beck, *Die bewaffnete Macht...*, str. 105.

¹⁵² Niccolò Machiavelli, *O vojaški obrti* (v: isti, *Politika in morala*, Ljubljana 1990, str. 211).

¹⁵³ I. Deák, *Der k.(u.)k. Offizier*, str. 134.

¹⁵⁴ Fran Šuklje, *Iz mojih spominov*, 1. del, Ljubljana 1988, str. 15.

¹⁵⁵ Bojan Cvelfar, *K zgodovini prostitucije v Ljubljani v prvem desetletju 20. stoletja*, diplomatska naloga, Celje 1995.

¹⁵⁶ B. Cvelfar, *K zgodovini prostitucije v Ljubljani...*, str. 37 in 67, 68.

¹⁵⁷ ŽAL, REG I/fasc. 1325, fol. 718 (navajam po: B. Cvelfar, *K zgodovini prostitucije v Ljubljani...*, str. 31).

¹⁵⁸ ŽAL, REG I/fasc. 1271, fol. 240. Citiram po: B. Cvelfar, *K zgodovini prostitucije v Ljubljani...*, str. 33; v navedenem delu so še številni drugi primeri vojaškega obiskovanja prostitutk. Neredko pa so tudi one prišle k strankam v vojašnico.

Samo gospodje

dobé: 2 zbirke z 120 komadi jako interesantnih momentnih fotografij in senzacionalno novosegno zbirko prekomorskih kuriozitet, obsegajočo 16 barvanih podob, v obliki vizitk. Te 3 zbirke veljajo, ako se denar naprej pošlje, le 1 gld. (tudi v poštinih znamkah). Pri povzetju 30 kr. več. Pošilja franko in diskretno **J. Kann**, Dunaj, II., Jaegerstrasse 26. (45—2)

Slika 5. »Samo gospodje«
(Slovenski narod, 23.1.1900, št. 18, str. 4)

goldinar, samo gospodom, »franko in diskretno« pošiljala dunajska tvrdka J. Kann (Slika 5).¹⁵⁹ Podobne razglednice pa je bilo, kljub hudem zgražanju varuhov javne morale moč kupiti tudi v številnih ljubljanskih prodajalnah.¹⁶⁰ Verjetno lahko tudi *per analogiam* sklepamo, da ni bilo malo častniških stanovanj, kjer se je oko obiskovalca lahko ustavilo na »mnogih razglednicah nagih obsegov ter ob mnogih razgaljenih ženskah, ki so s stenskih slik prešerno, izživajoče in predrzno gledale...«¹⁶¹

Oficirjem in vsem drugim, ki so bili svoje spolno življenje preveč omejili na družbo dam z razglednic, so na vse pripravljene knjigotržci ponujali rešitev v obliki brošure »für die unglücklichen Opfer der Selbstbefleckung (Onanie) und geheimen Ausschweifungen«, ki je tiste čase dosegla že kar 81. izdajo. Oglas v *Laibacher Zeitung* je bralcem priporočal: »Lese es jeder, der an schrecklichen Folgen dieses Lasters leidet, seine Aufrichtige Belehrungen retten jährlich Tausende vom sicheren Tode.«¹⁶²

Toda izvenzakonski seksualni interesi častnikov žal niso bili omejeni na občasne obiske bordelov ali ogledovanje golih lepotic. Major v pokoju Anton Stigelbauer (zapisan tudi kot Stiglbauer), bivši poveljnik sanitetnega moštva v ljubljanski garnizonski bolnišnici, je svoje nagone izživljal na precej sporen način. Ob njegovi aretaciji 14. aprila 1902 se je izkazalo, da je major »vabil k sebi mladoletne dekleta in jih tipal za spolnico...« Po pričevanju deklet naj bi bila majorjeva običajna tarifa za usluge 40 ali 20 vinarjev. Iz medsebojnega tožarjenja zaslišanih deklet so mestni policisti v naslednjem tednu izluščili kar impresiven seznam vsaj osmih stalnih obiskovalk.¹⁶³ Upokojeni major je s svojimi avanturami prišel celo v časnike. — »Senzacionalno aretovanje. Mestna policija je danes popoldne v Špitalskih ulicah aretovala nekega majorja v pokoju, ker je baje 10- do 14letna dekleta vabil k sebi in z njimi nečistosti uganjal«, je aprila 1902. leta poročal *Slovenski narod*.¹⁶⁴

Major Stigelbauer pa še zdaleč ni bil edini perverznej v oficirskih vrstah; prava ljubljanska znamenitost je bil poročnik Ferdinand Baum von Appelshofen, ki se je v Adamovi opravi razkazoval mimoidočim dekletom in gospem z domačega okna. Večkrat pa se je na ogled postavil kar na ljubljanskih ulicah. Baronu Baumu pa se takšne promenade očitno niso zdele sporne in je svoje ekshibicije prostodušno priznaval.¹⁶⁵ Vendar vojske (vsaj

¹⁵⁹ *Slovenski narod*, 23.1.1900, št. 18, str. 4.

¹⁶⁰ B. Cvelfar, *K zgodovini prostitucije v Ljubljani...*, str. 76.

¹⁶¹ Fran Maselj-Podlimbarski, *Vojvoda Pero in perica* (v: F. Maselj-Podlimbarski, *Pokorno javljam*, str. 72).

¹⁶² *Laibacher Zeitung*, 9.9.1901, Nr. 206, str. 1708.

¹⁶³ ZAL, REG Ifasc. 1281, fol. 240–47. Natančneje: Rok Stergar, »O posilni nečistosti, oskrumbi in drugih velikih nesramnostih.« *Nasilje v družini ob prelomu stoletja*, Kronika, letnik 43/1995, št. 1–2, str. 82. Žal *Qualifikationsliste* Antona Stigelbauerja na Dunaju nisem dobil.

¹⁶⁴ *Slovenski narod*, 14.4.1902, št. 84, str. 3.

nekaj let) njegovo ravnanje ni preveč motilo. Manjše težave je baron Baum imel le zaradi neznanja polkovnega jezika – slovenščine. V oceni baronovega značaja v njegovi osebni mapi na primer piše: »*beliebter, guter Kamerad, im Verkehr mit Höheren sehr ehrerbietig und bescheiden, mit Niederen freundlich, lebt gesellig im Kreise der Kameraden...*«¹⁶⁶

Ferdinand je leta 1906 brez zadržkov napredoval, čeprav bi vojska morala vedeti za njegova nagnjenja. Morda je k tako tolerantnemu odnosu do bizarnega obnašanja prispevalo tudi dejstvo, da je bil ekshibicionistov oče podpolkovnik v pokoju? Res pa je, da je pozneje imel težave s sodiščem in te so verjetno povzročile predčasen konec njegove vojaške kariere. Razlogi žal (še) ostajajo skrivnost, v viru je le lapidarno zapisano: »*Stand seit 11./12. 1907 in gerichtlicher Veruntersuchung.*«¹⁶⁷ Leta 1908 je bil nadporočnik baron Ferdinand Baum pl. Appelshofen invalidsko upokojen in od takrat o njem nimamo več podatkov.

Gotovo se zastavlja vprašanje, koliko je k tovrstnim deviacijam prispeval tog sistem, v katerem so živeli častniki, in hipokrizija celotne družbe. Vendar bom presojanje o tem raje prepustil bolj sposobljenim.

Homoseksualnost med častniki

Le na kratko se moram dotakniti še vprašanja, ki se zastavlja kar samo. Kako je bilo z istospolno usmerjenostjo v tako moški družbi, kot je bil častniški zbor? Ker je bila homoseksualnost ne samo tabu temveč tudi prepovedana, je logično, da so podatki o tem redki. Seveda pa to še zdaleč ne pomeni, da pederastije v vojski ni bilo. Utegnila je biti zelo razširjena. I. Deák meni, da kaj takega seveda lahko pričakujemo v pretežno moški združbi in da so nekateri v vojsko vstopili prav zaradi nje.¹⁶⁸

Najbolj znan homoseksualec v vojski dvojne monarhije je bil gotovo razvpiti ruski vohun, polkovnik vojaške obveščevalne službe Alfred Redl. Njegov primer priča, da je armada do neke mere dopuščala homoseksualnost, če je le ostala skrita in če častniški ljubimci niso bili mladoletni ali njihovi podrejeni.¹⁶⁹ Iz enega redkih osebnih pričevanj lahko razberemo, da je bila pederastija razširjena zlasti v armadnih vzgojnih ustanovah, kar je v svojem prvencu, *Gojencu Törlessu*, prikazal že Robert Musil. Ernst Jedina-Palombini v spominih omenja homoseksualna razmerja, ki jim je bil priča v mladosti.¹⁷⁰

Gotovo pa bi bilo preveč upati, da bi utegnili najti bolj določne podatke ali priznanja. V državi, kjer so zaradi homoerotičnih prizorov prepovedovali ali po svoje prevajali dela klasikov,¹⁷¹ res ne moremo pričakovati tovrstnih iskrenih izpovedi častnikov. O ljubljanski situaciji tako ne morem zapisati nič konkretnega, bržčas pa stanje ni bilo dosti drugačno kot drugod. Zaradi majhnosti mesta pa so morali biti akterji zanesljivo precej pazljivi, če niso želeli izdati svojih nagnjenj.

¹⁶⁵ Andrej Studen, *Smrdelo je kot kuga*, Zgodovina za vse, leto I, št. 1, str. 53, v opombi, in B. Cvefkar, *K zgodovini prostitucije v Ljubljani...*, str. 79.

¹⁶⁶ Rubrika *Benahmen-außerdienstlich* (1907), *Qualifikationsliste Ferdinand Baum v. Appelshofen*, *1876 (*Qualifikationslisten*, KA).

¹⁶⁷ Vpis za 1908 v *Qualifikationsliste Ferdinand Baum v. Appelshofen*, *1876 (*Qualifikationslisten*, KA).

¹⁶⁸ I. Deák, *Der k.(u.)k. Offizier*, str. 174.

¹⁶⁹ I. Deák, *Der k.(u.)k. Offizier*, str. 174–176.

¹⁷⁰ »*Hier muß von einem Übel gesprochen werden, das leider in allen Knabenerziehungsanstalten herumgeisterte ... die 'Päderastie' oder Gleichgeschlechtlichkeit. Sie trieb auch in unserer Anstalt ihr Unwesen. ... mir [wurde] wiederholt zugetragen, daß zwischen diesem und jenem meiner Kameraden Beziehung bestünden.*« (navajam po: S. Wegel, *Das bürgerliche Heer?*, str. 100).

¹⁷¹ Prim. Tone Smolej, *Zola in Cankar*, diplomsko delo, Ljubljana 1997, str. 81, 82.

Družabno življenje

V polku in častniškem zboru

Kakor čas službe, je bil tudi prosti čas častnikov prav po vojaško urejen. Številne uredbe in ustanove (fundacije) so skrbele, da je častnik kar največji del dneva preživel v družbi stanovskih tovarišev. Tako naj bi se krepila pripadnost častniškemu stanu in občutek elitizma, izbranosti. Nenazadnje naj bi k temu prispevala edinstvena praksa tikanja.¹⁷² Vendar sodobniki poudarjajo, da naj bi tikanje nič ne zmanjševalo spoštovanja in distance v medsebojnih odnosih; v službi pa se je seveda uporabljalo bolj formalno vikanje. Kot odkrivajo viri, sta bila pri tem pomembna tudi ton in nastop. Sin Josipa Vošnjaka, Samo Vošnjak, si je kot nadporočnik v 17. pešpolku zaradi nevljudnega obnašanja prislužil svojo edino kazen – osem dni garnizijskega zapora.¹⁷³

Osrednje mesto med častniškimi družabnimi dogodki je prav gotovo zavzemalo skupno kosilo oficirjev posamezne enote. Statuti častniške menze (*Offiziersmesse*) so natančno določali s tem povezano obredje pa tudi finančne obveznosti častnikov. Članstvo v menzi je bilo za častnike seveda obvezno,¹⁷⁴ saj je imela institucija namen krepiti pravo tovarištvo in občutek skupne pripadnosti.¹⁷⁵ Skupnega obeda so se morali z redkimi izjemami udeleževati vsi samski častniki, udeležba drugih pa je bila zaželeno ob svečanih priložnostih.¹⁷⁶ Prisotnost civilistov je bila v načelu le izjema, toda častniki 7. artilerijskega polka, ki ob koncu prejšnjega stoletja niso imeli svoje menze, »speisten gemeinsam mit den ledigen Herrn der Landesregierung im Hotel Elephant...«¹⁷⁷

Drugi temeljni kamen tovariškega druženja je bil častniški kazino. V Ljubljani je bil oficirski kazino pridružen *Kazinskemu društvu*. Vsi častniki so bili člani ljubljanskega kazina in so predstavljali večino njegovega članstva.¹⁷⁸ *Kazinsko društvo* je – morda ne povsem upravičeno – veljalo za gnezdo ljubljanskega nemštva. Sodba se zdi preostra, ker nas nekateri takratni dogodki opozarjajo, da nemškonacionalna usmeritev v društvu ni povsem prevladala. Damjan J. Ovsec, ki sicer tudi piše o kazinu kot leglu nemštva,¹⁷⁹ na drugem mestu v svoji knjigi navaja negotovanje *Slovenčevega* časnikarja nad preštevilnimi Slovenci in Slovenkami, ki plešejo v *Kazinu*.¹⁸⁰ Vir z »druge strani« prav tako priča, da ločitev med

¹⁷² Prim. I. Deák, *Der k.(u.)k. Offizier*, str. 120, 121 in J. Ch. Allmayer-Beck, *Die bewaffnete Macht...*, str. 100. Natančna pravila tikanja in dobrega obnašanja med kameradi vsebuje poglavje *Unter Kameraden v: A. Schneider, Der Officier im gesellschaftlichen Verkehr*, str. 19–23; »... in der k.k. Armee sammt Landwehren und Kriegsmarine duzen sich außer Dienst nicht bloß die Personen gleicher Charge, Officiere und Mannschaft sondern auch alle, welche früher in gleicher Charge gestanden sind, ...« (prav tam, str. 89).

¹⁷³ »Hat vor Ausführung eines von seinem Komp. Kmdten erhaltenen Befehles eine nicht berechtigte Vorstellung erhoben, u[nd], als diese nicht angenommen wurde in unpassendem u[nd] disziplinwiedrigen Tone geantwortet sowie beim Verlassen der Komp. Kanzlei die Türe unwillig zugeworfen.« (Strafprotokollauszug v *Qualifikationsliste* Samo Vošnjak, *1879 (*Qualifikationslisten*, KA)).

¹⁷⁴ *Statuten für die Officiers-Messe des k.u.k. Infanterie-Regiments Leopold II., König der Belgier, Nr. 27, Laibach 1896 in Statuten aller Offiziersinstitutionen, Offiziersmesse.*

¹⁷⁵ »Diese kameradschaftliche Institution hat den Zweck, das Gefühl der Zusammengehörigkeit zu heben, den Geist wahrer Kameradschaft zu pflegen und letzterer die in größeren Garnisonen so wünschenswerte Stütze zu geben; ferner den Teilnehmern einen allen Anforderungen entsprechenden gemeinschaftlichen Mittagstisch zu gewähren.« (*Statuten aller Offiziersinstitutionen, Offiziersmesse*, § 1, str. 109).

¹⁷⁶ *Statuten aller Offiziersinstitutionen, Offiziersmesse*, § 9, str. 113, 114.

¹⁷⁷ H. Wieden v. Alpenbach, *Lebensgeschichtliche Skizze*, pola 6/3.

¹⁷⁸ Prim. *Verzeichnis der Mitglieder des Casino-Vereines in Laibach beim Beginne des Jahres 1902*, Laibach 1902.

¹⁷⁹ D. [J.] Ovsec, *Oris družabnega življenja v Ljubljani*, str. 16.

¹⁸⁰ D. [J.] Ovsec, *Oris družabnega življenja v Ljubljani*, str. 58; avtor ob tem sicer prizna, da bi nam članek »skoraj lahko zameglil dosedanje predstavo«, (prav tam) a svoje poprejšnje ocene vendar ne postavi pod

ljubljskimi Nemci in Slovenci še zdaleč ni bila popolna. Wieden von Alpenbach na primer pravi, da se je v kazinu zbirala »die ganze gute Gesellschaft«. ¹⁸¹ Posamezne novice v časnikih pa kažejo, da je v kazinu prihajalo do notranjih trenj in da so si predvsem častniki prizadevali, da bi društvo ostalo karseda nevtralnno. Seveda so slovenski častniki o tem pisali z neprikritim zadovoljstvom: »**Zanimivosti iz ljubljanske kazine. Heilovske provokacije so pričele presedati tudi častnikom, ki s svojo podporo vzdržujejo pri življenju ljubljansko kazino. Mladim ljubljanskim heilovcem ni bilo dovolj, da je Karnijolec Pavlitschek za svoja zabavljanja jo pošteno skupil. Provokacije niso ustavili, nego je skoro potem zopet nek Germanček na nekem plesu provociral častnike. Častniki pa imajo drugačne pojme o kulturi in časti, kakor surovi sinovi ljubljanskih polnemcev, zato so poslali vodstvu kazine ultimatum, v katerem zahtevajo zadoščenja. Ako zadoščenja ne dobe, izstopijo. Vodstvo kazine bode pač storilo vse, da ohrani kazini častnike, ker brez častnikov bi bila kazino na bobnu.**« ¹⁸²

Mnogi častniki pa so bili člani trdno slovenske *Narodne čitalnice* in oficirji so bili dokaj redni gostje plesov v *Narodnem domu*. ¹⁸³ A glavnina »organiziranega« družabnega življenja je vendarle potekala v kazinu. Na plesih pod pokroviteljstvom gospe polkovnice se častniki niso samo dokazovali s svojim plesnim znanjem, temveč so se ogledovali tudi za primernimi nevestami. ¹⁸⁴ Bolj resnim in poročenim pa so bili v kazinu na voljo številni častniki, v enotah pa so delovale tudi častniške knjižnice, ki so ponujale široko izbiro branja. Tudi knjižnico so z (obvezno) članarino vzdrževali častniki. ¹⁸⁵

Svojo knjižnico je imelo tudi društvo za vojaške znanosti (*Militärwissenschaftliche Verein*). Društvo je poleg tega organiziralo predavanja in organiziralo vojne igre. Seveda so bili vsi ljubljanski častniki zopet člani po službeni dolžnosti. ¹⁸⁶ Častniki so se ukvarjali tudi s športom in nekateri so nastopali na odprtih tekmovanjih. ¹⁸⁷ V 27. pešpolku je bilo organizirano še častniško strelsko društvo, ki je ob ugodnem vremenu organiziralo tedenska tekmovanja za svoje člane. ¹⁸⁸

Z vsemi rednimi in občasnimi prireditvami, ki so potekale v častniškem zboru je bil cilj – krepitev povezanosti častnikov – zelo verjetno dosežen. Nekateri častniki so se praktično celo življenje gibali le v krogih poklicnih tovarišev in se s tem celo hvalili. »*Nahezu alle Verwandten meiner Frau und meine sind Offz. oder stehen in Staatsdienste. Mein Verkehr beschränkt sich ausschließlich auf Offz.- und Verwandten – Kreise*«, je v poročilo o svojem zasebnem življenju zapisal Rudolf Lukanc. ¹⁸⁹

vprašaj.

¹⁸¹ H. Wieden v. Alpenbach, *Lebensgeschichtliche Skizze*, pola 6/4.

¹⁸² *Slovenec*, 12.2.1900, št. 34, str. 3.

¹⁸³ Prim. *Izvestje Narodne čitalnice v Ljubljani začetkom leta 1901*, Ljubljana 1901.

¹⁸⁴ »Außerdem arangierte[?] meine Chefeuse während des Winters noch Adolosenkränzen (oder wie die böse Mitwelt sagte 'Lämmerhüpfen') an welchen noch nicht in die Gesellschaft eingeführte tanzlustige Mädchen und junge Herrn (Offz nicht höher als höchstens in der Oblcharge) teilnahmen. Diese kleinen, intimen Unterhaltungen waren eigentlich die nettesten.« (H. Wieden v. Alpenbach, *Lebensgeschichtliche Skizze*, pola 6/4).

¹⁸⁵ Prim. *Statuten aller Offiziersinstitutionen, Offiziersbibliothek*.

¹⁸⁶ *Statuten des militärwissenschaftlichen Vereines...*

¹⁸⁷ Glej npr. poročilo s teniškega turnirja v: *Laibacher Zeitung*, 20.9.1901, Nr. 216, str. 1792.

¹⁸⁸ *Statuten aller Offiziersinstitutionen, Offiziersschießverein*, § 5, str. 80.

¹⁸⁹ *Daten über Privatverhältnisse, Qualifikationsliste Rudolf Lukanc Edl. v. Savenburg, *1879 (Qualifikationslisten, KA)*.

Ljubljansko meščanstvo in častniki

Seveda pa kljub poudarjanju pripadnosti polku in častniškemu zboru ljubljanski oficirji še zdaleč niso živeli v getu. Njihovo življenje je bilo silno prepleteno z življenjem mesta in njegovih meščanov. Samo po sebi je razumljivo, da niso mogli živeti mimo mesta, ki jih je gostilo. Delili so si mestne tegobe: tako kot vsem drugim prebivalcem jim je na primer smrdelo iz kupov gnoja in odprtih stranišč.¹⁹⁰ Častniki so bili nezanemarljiv del mesta, mestu pa so tudi veliko dali.

V kulturnem utripu kranjske prestolnice je izredno pomembno vlogo igral orkester 27. pešpolka. Primož Kuret je v svoji knjigi o glasbenem življenju v Ljubljani na začetku stoletja zapisal: »Simfonične koncerte je bilo v Ljubljani moč pripraviti predvsem po zaslugi vojaškega orkestra pehotelega polka št. 27, ki je bil nameščen v Ljubljani.«¹⁹¹ Vojaški orkester in njegovi glasbeniki so sodelovali tako pri prireditvah *Glasbene matice* kot *Filharmonične družbe*, ki sta sicer veljali za slovensko oziroma nemško ustanovo. Vojaški glasbeniki so med drugim sodelovali tudi pri koncertu »slovanskega Paganinija« Frana Ondrička. »V sredo dne 17. januarija 1900 II. redni koncert v zgornji veliki dvorani 'Narodnega doma' pod vodstvom koncertnega vodje g. Mateja Hubada. Pri koncertu sodeluje gosp. Fran Ondriček c.kr. komorni virtuoz, gospod Viljem Klasen, pianist z Dunaja, pevski zbor 'Glasbene Matice', šolski zbor 'Glasbene Matice' in vojaška godba c.kr. pešpolka št 27. – Iz posebne

Heute Donnerstag den 25. Juli
im Bahnhofrestaurations-Garten
grosses
Militär-Concert
zu Ehren aller Annen
der vollständigen Musikkapelle
des k. u. k. 27. Infanterie-Regiments
unter persönlicher Leitung ihres Herrn Kapellmeisters.
Anfang 8 Uhr. Eintritt 20 kr.
Anstich von feinstem
Münchener Spatenbräu.
Um zahlreichen Besuch bittet höflichst
hochachtungsvoll
(2672) 2—2 Jakob Hafner.

Slika 6. Najava koncerta 27. pešpolka v ljubljanski postajni restavraciji (*Laibacher Zeitung*, 25.7.1901, Nr. 168, str. 1403)

¹⁹⁰ Prim. Andrej Studen, *Stanovati v Ljubljani*, Studia Humanitatis, Apes 4, Ljubljana 1995, str. 55.

¹⁹¹ Primož Kuret, *Glasbena Ljubljana v letih 1899–1919*, Ljubljana 1985, str. 15.

**DRUŽABNI KLUB
V LJUBLJANI**

SE USOJA VAŠE BLAGO-
RODJE VLJUDNO VABITI
— NA SVOJ —

VENČEK

KI SE VRŠI POD POKROVI-
TELJSTVOM PREBLAGO-
— RODNE GOSPE —

— **BOGOMILE** —

ŠUSTERŠIČEVE

SOPROGE DEŽELN. GLAVARJA

V SOBOTO, 7. FEBRUARJA
1914, V VELIKI DVORANI
GRAND HOTELA UNION V
LJUBLJANI

TO VABILO VELJA KOT VSTOP-
NICA ZA CELO RODBINO

SODELUJE GODBA SLAVNEGA
27. PEŠPOLKA
ZAČETEK OB 1/2. URI ZVEČER

prijaznosti sodelujejo v orkestru nekateri gospodje 'Glasbene Matice', je zadovoljno poročal Slovenec.¹⁹²

Tudi pri glasbenih predstavah *Deželnega gledališča* je »orkester sl. c. in kr. peh. polka Leopold II. št. 27«¹⁹³ nastopal namesto opernega orkestra, ki ga gledališče ni imelo, in je »igral prav krepko in vztrajno.«¹⁹⁴ V isti vlogi je godba igrala v nemškem *Landestheater*.¹⁹⁵ Skladno z duhom časa je godba kdaj pa kdaj igrala tudi v kinematografu *Ideal*.¹⁹⁶ Občasno – običajno ob koncu leta – je vojaški orkester nastopil s samostojnimi simfoničnimi koncerti.¹⁹⁷

Vojaška godba pa je igrala še na »šaljivih koncertih«, pri različnih društvenih prireditvah, na paradah in plesih, ob vojaških slovesnostih in na vsakotedenskih promenadnih koncertih v Zvezdi.¹⁹⁸ Koncerti so bili med meščani gotovo zelo priljubljeni in v poročilu o proslavi 70-letnice cesarja Franca Jožefa je časnikar z obžalovanjem zapisal: »S hiš so plapolale zastave, a česar smo včeraj posebno pogrešali, bila je godba.«¹⁹⁹

Ljubljanski meščani so se z denarno podporo mestnega sveta leta 1900 znova lotili ustanavljanja civilne godbe, ki naj bi popestrila glasbeno življenje deželnega stolnega mesta. Časnikar je menil: »Civilna godba je Ljubljani nujno potrebna, ker se čisto vojaške godbe ne dobi, ko bi se jo najbolj potrebovalo,

Slika 7. »Sodeluje godba slavnega 27. pešpolka«: Vabilo na venček Družabnega kluba pod pokroviteljstvom Bogomile Šusteršič (knjižnica Narodnega muzeja Slovenije, fond Drobnji tisk, škatla 11)

¹⁹² *Slovenec*, 16.1.1900, št. 12, str. 3. Lahko bi celo rekli, da je vojaška godba posredno podpirala slovenske kulturne ustanove, saj je bil v tem primeru dohodek koncerta namenjen »v nabavo koncertnega klavirja« (prav tam). Seveda je godba predvsem prodajala svoje »obrtiške« usluge. V Celovcu je godba »slovenskega« 17. pešpolka na primer nastopila na prireditvi v dobro nemškega *Schulvereina* (prim. *Slovenec*, 7.2.1900, št. 30, str. 2).

¹⁹³ *Slovenski narod*, 26.1.1900, št. 21, str. 4.

¹⁹⁴ *Slovenski narod*, 31.1.1900, št. 25, str. 3.

¹⁹⁵ Prim npr. *Laibacher Zeitung*, 25.1.1901, Nr. 21, str. 167.

¹⁹⁶ D. Matič, *Kulturni utrip Ljubljane med prvo svetovno vojno*, str. 195.

¹⁹⁷ Prim. npr. P. Kuret, *Glasbena Ljubljana*, str. 22, 42 in 68.

¹⁹⁸ Prim. npr. *Slovenec*, 8.1.1900, št. 5, str. 3, 19.4.1900, št. 89, str. 3, 25.4.1900, št. 94, str. 3 in 14.8.1900, št. 185, str. 4, *Slovenski narod*, 22.1.1900, št. 17, str. 3 in 23.1.1900, št. 18, str. 3 ter tudi I. Hribar, *Moji spomini*, I. del, str. 389. Zlasti zadnja navedba daje slutiti, da je bil park med koncertom priljubljeno shajališče Ljubljančanov. Jakob Alešovec se spominja, da je v njegovih dijaških letih godba v Zvezdi igrala kar trikrat tedensko: ob torkih in četrtek popoldne in v nedeljo opoldne (Jakob Alešovec, *Kako sem se jaz likal: povest slovenskega trpina*, Ljubljana 1973 (ponatis), str. 192, 193). Pregled sezone 1913/14 pokaže, da je vojaški orkester izvedel 29 zabavnih koncertov (D. Matič, *Kulturni utrip Ljubljane med prvo svetovno vojno*, str. 231).

¹⁹⁹ *Slovenec*, 18.8.1900, št. 188, str. 3.

in ker je vojaška godba sedaj v Ljubljani silno draga, ker nima nobene konkurence.«²⁰⁰ Meščanska godba je prvič nastopila 3. oktobra 1900 z »mirozovom«, ki se ga je »udeležilo tudi ognjegasno društvo.«²⁰¹ Resno konkurenco, a predvsem razbremenitev, je vojaški kapeli prineslo preoblikovanje ljubljanske Društvene godbe, ki je nasledila zaradi denarnih zagat razpuščeno meščansko godbo,²⁰² v Slovensko filharmonijo oktobra 1908.²⁰³ Po začetnih uspehih in nekajletnemu uspešnemu delovanju se je orkester Slovenske filharmonije zaradi političnih nesoglasij znašel v denarnih težavah in odbor ga je v letu 1913 razpustil.²⁰⁴

Res je vzdrževanje tako velikega orkestra zahtevalo precejšnja finančna sredstva. Plačevati je bilo treba kapelnika in glasbenike, kupovati instrumente in druge pripomočke ter skrbeti za glasbeno literaturo. Godbo 27. pešpolka je vzdrževal častniški zbor tega regimenta preko posebnega sklada (*Musikfond*). Člani sklada so bili vsi častniki polka, denar pa je fond dobival od zaslužka godbe, prodaje rabljenih instrumentov in drugih rekvizitov, obresti na vloženi kapital, iz letnega eraričnega *Musikpauschal* ter s posojili polkovnega častniškega sklada (*Offiziersfond*).²⁰⁵ Ob tem je leta 1913 častniški zbor 27. pešpolka v celoti pristopil k *Filharmonični družbi* in tudi s tem dal svoj (denarni) prispevek glasbenemu življenju v Ljubljani.²⁰⁶

Začetek vojne je seveda pomembno vplival na glasbeno dogajanje v Ljubljani. Primož Kuret pravi: »Vojna je prizadela tudi kulturne institucije. Iz Ljubljane je odšel vojaški orkester. Zarj ni bilo nadomestila niti v FD niti v GM.«²⁰⁷ In leto pozneje je častnik ter pesnik Pavel Golia konec nekega obdobja označil z verzom: »Utihnil je orkester, godci so se razšli...«

Odhod vojaškega orkestra in častnikov ob začetku svetovnega spopada pa je pomenili tudi konec enega preostalih povezovalnih členov med ljubljanskimi Nemci in Slovenci. Verjetno lahko nadnacionalnemu značaju častništva in družbenemu pomenu armade pripišemo, da so častniki ostali del obeh meščanskih družb, v času, ko so bili na primer v Celju odnosi med Nemci in Slovenci že tako zaostreni, da »die Gegner konnten es nicht einmal über sich bringen, in die gleiche Kirche zu gehen. Der Gott der Deutschen und der Gott der Slowenen hatten miteinander nichts gemein.«²⁰⁸

V Ljubljani situacija ni bila tako napeta, nemški in slovenski meščani so se družili pogosteje, kot je bilo vseh prenapetežem na obeh straneh.²⁰⁹ Seveda bi bilo preveč govoriti o

²⁰⁰ *Slovenec*, 1.8.1900, št. 174, str. 3. S podobnimi argumenti so ustanovitev mestne godbe utemeljevali že 1868; menili so: »Da imamo le enkrat mestno godbo na nogah in da se dobro ubere, potem ne bode velikih težav zdržavati jo...« (*Slovenski narod*, 1.8.1868, št. 51, str. 3). Pobuda glede na časopisna poročila ni prišla dlje od razpisa za mesto kapelnika, ki naj bi poleg »muzične izurjenosti« dokazal tudi znanje »slovsanskega [sic!] jezika« (prav tam, 14.8.1868, št. 57, str. 2).

Zanimivo je, da je ob ustanavljanju celovške mestne godbe aprila 1900 pisec v *Slovencu* zapisal: »Težko, da bi mogla vspevati in se dolgo vzdržati. Ustanovili so jo samo iz nagajivosti zoper vojaško godbo.« (*Slovenec*, 13.4.1900, št. 85, str. 3).

²⁰¹ *Slovenec*, 4.10.1900, št. 227, str. 3.

²⁰² Prim. *Slovenski narod*, 29.3.1902, št. 72, str. 4.

²⁰³ P. Kuret, *Glasbena Ljubljana*, str. 90 in natančneje Primož Kuret, *Ustanovitev prve slovenske filharmonije leta 1908*, Kronika, letnik 45/1997, št. 1–2, str. 139–142.

²⁰⁴ P. Kuret, *Ustanovitev prve slovenske filharmonije leta 1908*, str. 142.

²⁰⁵ *Statuten für den Musik-Fond des k.u.k. Infanterie-Regiments Leopold II., König der Belgier, Nr. 27*, Laibach 1896, § 3, str. 6 in *Statuten aller Offiziersinstitutionen. Musikfond*, § 4, str. 30.

²⁰⁶ P. Kuret, *Glasbena Ljubljana*, str. 154.

²⁰⁷ P. Kuret, *Glasbena Ljubljana*, str. 162.

²⁰⁸ Fritz Zangger, *Das ewige Feuer im fernen Land. Ein deutsches Heimatbuch aus dem Südosten*, Celje 1937, str. 131, 132. Spomini so tudi zanimiv vir za zgodovino družabnega in glasbenega življenja ljubljanskega nemštva pred 1. svetovno vojno.

²⁰⁹ Prim. D. Matić, *Kulturni utrip Ljubljane med prvo svetovno vojno*, str. 24, 25.

mimem sožitju, vendar se je ob branju primarnih virov težko iznebiti občutka, da je bil položaj vendar precej boljši, kot so ga slikali takratni časniki in tudi poznejša literatura; nekaj podatkov, ki to tezo potrjujejo, sem že zapisal v prejšnjem poglavju. Prav zanimivo je, da Ivan Hribar, ki gotovo ni bil velik prijatelj ljubljanskih Nemcev, v nekem svojem pismu notranjemu ministru kot dokaz nesramnosti te, kot pravi »*neznatne, doseljene manjine, pomnožene z najzavržljivejšimi življi, ki so zatajili slovenske matere*«,²¹⁰ navaja zmerjanje in pljuvanje med nemškimi in slovenskimi učenci.²¹¹ Kaže, da so bila v tistem času dijaška pobalinstva največji doseg nasilstva ljubljanskega nemštva.

Generalštabni častnik Heinrich Wieden pl. Alpenbach se v svojih spominih takole spominja Ljubljane, »*einen damals als sehr militärfreundlich bekannten und daher gesuchten Garnison*,«²¹² ob koncu 19. stoletja: »*Mit dem Zivile war das beste Einvernehmen. Die Deutschen waren in Laib[ach] schon an die Wand gedruckt und im Gemainderat nicht mehr vertreten, doch gab es damals noch keine ausgesprochenen nationalen Reibungen. Im Landestheater wurden abwechselnd deutsche und slovenische Stücke gespielt, Offiziere und die Spitzen der Gesellschaft besuchten sowohl deutsche als auch slov. Veranstaltungen.*«²¹³

Časnikarska poročila med obiskovalci kulturnih in družabnih prireditev obeh narodov v resnici pogosto navajajo oficirje. Častniki in njihove dame so obiskovali opero, koncerte in različne plesne prireditve.²¹⁴ Udeleževali so se tudi družabnih prireditev tako eminentno slovenskih društev, kot sta bila *Slovensko planinsko društvo* ali *Narodna čitalnica*.²¹⁵ Vojaški odličniki pa so bili seveda prav tako redni gostje družabnih večerov avstrijsko-patriotičnih društev, kakršno je bilo *Avstrijsko mornariško društvo*.²¹⁶

Zahajanje v pravo družbo in primerno družabno življenje je bilo za častnike skoraj obvezno. Omenjeni Heinrich Wieden pl. Alpenbach je bil po svojem pripovedovanju v Ljubljano prestavljen prav zato, da bi ustrezno vplival na mlade častnike ljubljanske garnizije.²¹⁷ Njegova intervencija pa ni bila potrebna, saj je družabno življenje častnikov že poživil prihod precejšnjega števila novih oficirjev v Ljubljano.²¹⁸ Prav enako se je zgodilo leta 1901, ko je nastanek novega 27. domobranskega pešpolka po Wiednovih besedah prerodil družabno življenje ljubljanskih domobranskih častnikov.²¹⁹ Kakor so častniki

²¹⁰I. Hribar, *Moji spomini*, I. del, str. 356.

²¹¹I. Hribar, *Moji spomini*, I. del, str. 357–359.

²¹²H. Wieden v. Alpenbach, *Lebensgeschichtliche Skizze*, pola 6/2. Heinrich Wieden von Alpenbach je bil rojen 15.7.1866 v Pragi očetu štabnemu častniku. V Ljubljani je služil v letih 1893/94 (v štabu 56. pehotne brigade) in 1901–1904 ter 1908 (27. domobranski pešpolk). Poročil se je z Ljubljančanko Magdo von Rüling. Ob koncu vojne je dosegel čin feldmaršallajntanta in je bil poveljnik divizije *Edelweiß*. Umrli je leta 1933 v Gradcu. (*Qualifikationsliste* Heinrich Wieden v. Alpenbach, *1866; *Qualifikationslisten*, KA).

²¹³H. Wieden v. Alpenbach, *Lebensgeschichtliche Skizze*, pola 6/4, 3.

²¹⁴Prim. npr. D. Matić, *Kulturni utrip Ljubljane med prvo svetovno vojno*, str. 88 in 93 ter *Slovenski narod*, 6.2.1900, št. 29, str. 3 in *Laibacher Zeitung*, 11.1.1901, Nr. 9, str. 69.

²¹⁵Prim. D. Matić, *Kulturni utrip Ljubljane med prvo svetovno vojno*, str. 147 in 122.

²¹⁶D. Matić, *Kulturni utrip Ljubljane med prvo svetovno vojno*, str. 126.

²¹⁷»*Der Kdt. der 56. Infbrigde. GM Moriz Fux [Edl.] von Eschenegg hatte dem Chef des Glistabes gelegentlich geklagt, daß die jungen Offz in Laibach sich ganz von der Gesellschaft ausschließen und mit Vorliebe mindere Lokale aufsuchen, wo man aber billigen Cvitschk (krainischen Schillerwein) bekommt und sich recht gehen lassen kann. Er möchte daher einen Glistabsoffz haben, der bloß gesellig ist, gute Gesellschaft gern aufsucht und von dem zu erwarten ist, daß er die Kammeraden der Truppe mitreißt.*« (H. Wieden v. Alpenbach, *Lebensgeschichtliche Skizze*, pola 6/2).

²¹⁸H. Wieden v. Alpenbach, *Lebensgeschichtliche Skizze*, pola 6/3.

²¹⁹»*Bisher hatte der Offizierskorps der Laibacher Ldwgarnison hauptsächlich aus einrangierten Slovenen bestanden, die man außer hie und da im Narodni dom, nirgends sah. Mit dem neuen, strengen Regim kam auch ein andere Ton in die hechtgrauen Offiziere. Der Oberst und seine Frau, die selbst ein gastliches Haus führten, waren sehr gesellig und giengen[sic!] gerne in Gesellschaft. In kurzen Zeit waren die Landwehroffiziere in*

»morali« biti družabno aktivni, tako je najvišji častnik v Ljubljani – poveljnik 28. pehotne divizije – kot predstavnik vojske takorekoč po službeni dolžnosti obiskoval različne, tudi družabne in kulturne dogodke.²²⁰

Toda položaj ni bil vedno idiličen. Vrsta incidentov je kalila sicer dostojne odnose med slovenskim meščanstvom in armadnimi častniki. Nekaj častnikov ljubljanske garnizije je na primer 1869 sodelovalo v pretepanju med domačini in turnarji v Vevčah in pri tem je bil nek domačin ubit.²²¹ Časnikarji so zaradi takšnega ravnanja v vrsti srditih člankov, objavljenih v *Slovenskem narodu*, silovito napadli častnike. V enem izmed njih je avtor pokazal na vzrok številnih častniških ekscesov takšne vrste – preslabo poznavanje lokalnih razmer. Zapisal je, da so častniki napad na: »turnarje in nemškutarje tako sodili, kakor bi se napadala sama vlada, kakor bi narod drl na elegantne viteze naše nesrečne vojske«, in pribil: »Zakaj se ne potrudite spoznati situvacijo, kateri hočete gospodvati?«²²²

Slaba štiri desetletja kasneje pa je prišlo še do hujšega razdora. Zaradi tragičnih septembrskih dogodkov leta 1908 se je na vojaštvo s slovenske strani usmeril srd; plodno kulturno in družabno sodelovanje je začasno zamrlo. »Bojkot nemštva se je dosledno izvajal. Občutila ga je zlasti Kranjska hranilnica, pa tudi nemška podjetja so trpela. Bojkotirali smo tudi vojaško godbo, ki sta jo potem pri naših prireditvah nadomeščala koncertni orkester Glasbene Matice in na to Slovenska filharmonija«, se spominja Vladimir Ravnihar.²²³

Vojska pa je bila preveč pomembna ustanova in grdo ravnanje z njo preveč politično nevarno, da bi bojkot lahko dolgo trajal. Bolj narodno zagretim in manj politično aktivnim to res ni preveč dišalo, a napraviti niso mogli dosti. Nekdanji ljubljanski župan Ivan Hribar tako v svojih spominih piše, da je želel maja 1912 zapustiti z zastavami okrašeno Ljubljano, ko je »izvedel, da je župan [Ivan Tavčar, op.a.] povabil mestno prebivalstvo, naj okraši hiše z zastavami zato, da se počaste častniki, ki so prišli na zeleni bajer [= strelišče, op.a.] streljat. To pa v dobi, ko so še krvavele rane izza 20. septembra 1908!«²²⁴

(2. del sledi)

allen Kreisen das tonangebende und belebende Element.« (H. Wieden v. Alpenbach, *Lebensgeschichtliche Skizze*, pola 9/2).

²²⁰ Poveljnik 28. divizije »*seine Excellenz FML. Höchsmann v. Hochsan*« se je tako kot »*öffentliche Funktionär*« udeležil pogrebnih svečanosti za pokojnim predsednikom kranjske odvetniške zbornice Alfonzom Moschetom (*Laibacher Zeitung*, 18.1.1901, Nr. 15, str. 119).

²²¹ Prim. *Slovenski narod*, 27.5.1869, št. 61, str. 3.

²²² *Slovenski narod*, 5.6.1869, št. 65, str. 3.

²²³ Vladimir Ravnihar, *Mojega življenja pot*, str. 76 (v: Janez Cvirm, Vasilij Melik, Dušan Nečak, *Mojega življenja pot. Spomini dr. Vladimira Ravniharja*, Historia 2, Znanstvena zbirka Oddelka za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana 1997).

²²⁴ I. Hribar, *Moji spomini*, I. del, str. 439, 440.